

CAT-UA

Глибинні інтерв'ю експертів

ДОНЕЦЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ НАРАТИВ

Підготовлено ГО «CAT-UA: Communication Analysis Team – Ukraine»

Засади дослідження та методика	3
Порівняльні характеристики: «Україноцентричний» наратив	9
Порівняльні характеристики: «Деконструкція радянського наративу Донбасу»	20
Порівняльні характеристики: «Маріупольський» наратив	29
Порівняльні характеристики: периферійні наративи	37
Супутні історії	41
Висновки	49

ПОПЕРЕДНЄ ДОСЛІДЖЕННЯ: НАЦІОНАЛЬНІ НАРАТИВИ В УКРАЇНІ

СТАНOM НА 2024 РІК В УКРАЇНІ СПІВІСНУВАЛИ ТРИ НАЦІОНАЛЬНИХ НАРАТИВИ, ТОБТО ТРИ РІЗНІ ВАРІАНТИ ТОГО, ЯК МИ БАЧИМО МИНУЛЕ, СУЧАСНЕ І МАЙБУТНЄ УКРАЇНИ. САМЕ З ЦИМИ НАЦІОНАЛЬНИМИ НАРАТИВАМИ І СПІВІСНУЮТЬ РЕГІОНАЛЬНІ НАРАТИВИ ДОНЕЧЧИНИ У СВІДОМОСТІ КОЖНОГО ГРОМАДЯНИНА

- **Наратив боротьби за українську культуру** – це оповідь про трагедію України як жертви імперій, що була в цій ролі впродовж більшої частини історії. Представники цього наративу вбачають основну внутрішню суперечність між справжніми патріотами та тими, хто досі «сповідує» російську культуру й говорить російською мовою.
- **Наратив громадянського єднання** – це історія про відродження України в роки незалежності, про активне громадянське суспільство, яке долає всі наслідки імперсько-радянського спадку. Носії цього наративу не бачать суперечностей всередині України, а основним ворогом бачать Росію та зрадників, які прямо працюють на ворога. Цей наратив максимально зосереджений на підтримці Збройних сил України.
- **Мультикультурний наратив** – оповідь про «золоті часи» козацької демократії, побудованої на принципах мультикультурності, та про інші яскраві епохи української історії, які не були монокультурними. Основним ворогом вони також чітко називають Путіна, але мають і внутрішнього ворога – «націоналістів», які розділяють громадян України і забороняють спілкуватися іншими мовами.

Детальніше про ці три наративи можна почитати [на сайті CAT-UA](https://cat-ua.org/).

ГОЛОВНИЙ ЗДОБУТОК НИНІШНЬОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

НА ТЕРИТОРІЇ ДОНЕЧЧИНИ ВДАЛОСЯ ЗАФІКСУВАТИ ТРИ ОСНОВНИХ ПРОУКРАЇНСЬКИХ РЕГІОНАЛЬНИХ НАРАТИВИ, А ТАКОЖ ДВА ПЕРИФЕРІЙНИХ

- **«Україноцентричний» наратив** – це історія про боротьбу. Історія про Донеччину як український регіон, який зазнавав і зазнає найбільшого тиску з боку СРСР та нинішньої Росії. Помітним є міф про дві «Золоті доби»: перша – «європейська», на межі XIX та XX століть, а друга – після радянського занепаду, українська. В цей час край почав згадувати про свою багатющу українську культуру, особливо на неокупованих територіях. Важливо, що мешканці Донеччини відрізняються від мешканців інших регіонів України не більше, ніж ті різняться між собою.
- **«Деконструкція радянського наративу Донбасу»** – Це оповідь про велике прозріння. Донеччина – це край, який колись був і козацьким, і європейським, але відбудова після Другої світової почала його історію з нуля. Донецька область унікальна, її мешканці – носії особливих умінь та етики. За радянських часів вони часто не помічали українського життя області. Та коли у 90-х їх «вигнали» з радянського «раю», вони усвідомили, що вони – українці, а «рай» був фейковим. З'явилися лідери, які змогли добитися процвітання області з кульмінацією в 2012. Але окупація Донеччини знищила її майбутнє.
- **«Маріупольський» наратив** – це оповідь про трагедію і шлях до неї. Маріуполь та околиці відрізняються від решти Донецької області, поєднуючи море та індустрію. Тут дуже помітний грецький вплив. Місто було побудоване на праці простих українських та грецьких «роботяг», яких радянська влада русифікувала та репресувала. Коли Росія почала війну, більшість притомних маріупольців стали проукраїнськими. І коли «Азов» звільнив місто 2014 року, в ньому розпочалося нове життя. Але Росія остаточно зруйнувало місто та знищило життя його мешканців.

Окрім трьох основних, існує два малопоширених, периферійних наративи, які, проте, чинять відчутний вплив на основні: це наратив надазовських греків, а також наратив автохтонів Північної Донеччини.

РЕГІОНАЛЬНИЙ НАРАТИВ СКЛАДАЄТЬСЯ З ЧОТИРЬОХ КАТЕГОРІЙ, ЯКІ ФОРМУЮТЬ ІДЕНТИЧНІСТЬ ЙОГО МЕШКАНЦІВ ТА ДІАСПОРИ, МОТИВУЮТЬ ЇХ ДІЯТИ Й РОЗВИВАТИСЯ, А ТАКОЖ ОПИСУЮТЬ ВЗАЄМИНИ З ЦІЛОЮ НАЦІЄЮ

1. ІДЕНТИЧНІСТЬ

Спосіб визначення приналежності до мешканців регіону, критерій, за яким його представник відділяється від інших.

2. КОНФЛІКТ

Основна лінія розділення між мешканцями регіону, яка визначає його долю нації, зокрема створює проблеми у побудові майбутнього.

3. МІФІЧНА ЧАСТИНА

Оповідь про історичні періоди становлення регіону, випробування, через які довелося пройти, та інші періоди.

4. ВЗАЄМИНИ З УКРАЇНОЮ

Висновки про стосунок між регіоном та його країною, бажаний формат взаємодії та інші обставини майбутнього.

Стратегія рекрутингу була зосереджена на залученні респондентів з різноманітним професійним та експертним досвідом, які впливають на суспільний дискурс. Вибірка включає 50 керівників громадських організацій, громадських діячів, митців, викладачів, науковців, чиновників, депутатів, представників бізнесу, військових ЗСУ та журналістів. Для формування вибірки респондентів використовувався метод цілеспрямованої вибірки з елементами «снігової кулі», що передбачає відбір перших респондентів шляхом цілеспрямованого пошуку з подальшим включенням у вибірку тих, кого рекомендують опитані раніше. Процес відбору почався з групи початкових респондентів, які направляли дослідника до інших потенційних респондентів, яких вони знають у

цільовій групі. У рамках цього підходу вибрано щонайменше сім незалежних вхідних точок. Ми проводили відбір представників з найбільш полярними поглядами (що оцінювався на основі їхніх публічних висловлювань). З метою уникнення спотворень і забезпечення об'єктивності та репрезентативності результатів дослідження під час вибору нових респондентів були використані **критерії диференціації респондентів:**

- **Віковий розподіл:** під час дослідження ми зосередили увагу на віковій категорії 36-54 роки, адже саме в цьому віці знаходиться більшість активних і впливових діячів. Також було включено 11 респондентів віком 18-35 та 8 респондентів віком 55+.
- **Гендерний розподіл:** до вибірки було включено 17 жінок.

- **Сфера діяльності:** кожна з передбачених сфер діяльності (керівники ГО та громадські діячі, митці, викладачі та науковці, чиновники та депутати, представники бізнесу, військові ЗСУ і журналісти) представлена в обсязі від 5 до 10 респондентів;
- **Регіональний розподіл:** кожен з субрегіонів (Донецьк; Маріуполь та околиці; північ Донеччини; інші міста Донеччини) представлений в обсязі не менш ніж 9 респондентів.
- **Час виїзду з Донеччини:** кожна з груп (ті, хто на момент інтерв'ю проживав на Донеччині, ті, хто виїхав до 2014 року, з 2014 до 2021, і з 2022) представлена в обсязі не менш ніж 9 респондентів.

Проведення інтерв'ю. Відповідно до гайду.

Обробка результатів інтерв'ю. В отриманих розшифровках інтерв'ю виокремлено фрагменти, які відповідають складникам національного наративу: ідентичності, конфлікту, міфічній частині та взаєминам з Україною. Іншими словами, в текстах виявлялися ознаки відмінностей мешканців Донеччини від інших регіонів, ліній розділення в

місцевій громаді, уявлень про історичні події, а також міркувань про взаємини мешканців регіону з рештою нашої держави.

З метою глибшого розуміння поглядів мешканців Донецької області ми розширили рамки дослідження, додавши **супутні категорії**, які описували спільно для всіх наративів, але з акцентом на відмінностях у баченні:

– *Образ Донецької області:* візуальні та

інші символічні фігури, які описують досвід респондентів з перебування на своїй Батьківщині.

- *Досвід 2014-2025:* переживання війни мешканцями Донецької області, яке втілюється як в історіях, персональних або колективних, так і в осмисленні подій, що відбулися.
- *Образ майбутнього Донецької області:* уявні картини, песимістичні або оптимістичні, подій в майбутньому цього краю.

Загальні правила

- Інтерв'ю проводилися українською мовою, а за бажання респондента він відповідав російською мовою.
- До відома респондента доводиться факт аудіо- та відеофіксації інтерв'ю.

Скрипт глибокого інтерв'ю

Introduction. Доброго дня! Я представляю громадську організацію CAT-UA. Ми консультуємо органи державної влади, зокрема відповідальні за гуманітарну політику. Зараз ми проводимо серію експертних інтерв'ю з вихідцями з Донеччини, які є науковцями, експертами, викладачами університетів, лідерами громадських організацій, журналістами, бійцями Сил оборони, активними у політичній сфері. Предметом нашого дослідження регіональний наратив Донеччини, а його результати допоможуть розробити ефективні стратегії деокупації та реінтеграції цього регіону. Зібрані дані стануть важливим ресурсом для адвокації звільнення регіону та об'єднання зусиль для його повернення під контроль України.

Перелік запитань

1. Розкажіть будь ласка про свою ідентичність. Хто ви перш за все?
2. Що для Вас особисто означає Донецьк, Донеччина? Які асоціації та символи зазвичай виникають у Ваших думках при згадці про неї?
3. Що взагалі означає – бути донеччанином? Як ви вважаєте, що вирізняє людей з Донеччини серед мешканців інших регіонів України?
4. Чи надовго донеччанин лишається таким, коли переїздить до інших регіонів?
5. Які події з історії регіону ви вважаєте найбільш значущими?
6. Як змінилася спільнота вихідців з Донеччини і чи є відмінність між тим як вони поводитись у 2014 та 2022 роках? Чи згуртувало вторгнення у 2014 вихідців Донеччини між собою? Чи вплинула повномасштабна війна на єдність (між вихідцями), зміцнила, або навпаки послабила?
7. Назвіть, будь ласка, основні досягнення та проблеми донеччан наразі?
8. Які питання та погляди зараз розділяють донеччан? Як ви бачите шляхи до подолання цих розбіжностей?
9. Яким Ви, загалом, бачите майбутнє Донеччини, і що треба зробити для його покращення?
10. Хто або що стоїть на заваді кращого майбутнього регіону та донеччан?
11. Які цінності або традиції, на вашу думку, об'єднують Донеччину з рештою України, а які — можливо, вирізняють її?
12. Навіщо Україні потрібна Донецька область у її складі?
13. А навіщо Донецькій області потрібно реінтегруватися в Україну?
14. Чому російська пропаганда, на Ваш погляд, стала такою успішною серед мешканців Донеччини? І що має зараз робити українська влада для протидії її наративам?

Порівняльні характеристики
наративів:
**УКРАЇНОЦЕНТРИЧНИЙ
НАРАТИВ**

«УКРАЇНОЦЕНТРИЧНИЙ» НАРАТИВ: ІДЕНТИЧНІСТЬ

СТІЙКІ ДО СКЛАДНОЩІВ, БАГАТО ПРАЦЮЮТЬ, ПРЯМО ГОВОРЯТЬ, ГОТОВІ ДО РИЗИКІВ. АСОЦІЮЮТЬСЯ З НАЩАДКАМИ МЕШКАНЦІВ ФРОНТИРУ. ЗАГАЛОМ САМЕ «ВАЖКА ПРАЦЯ» ЯК КОНЦЕПТ ПОМІТНО ВІДРІЗНЯЄ «УКРАЇНОЦЕНТРИЧНИЙ» ТА НАРАТИВ «ДЕКОНСТРУКЦІЇ» ВІД МАРІУПОЛЬСЬКОГО – МОЖЛИВО ЧЕРЕЗ ДАВНІСТЬ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ (БІЛЬША В ПРИАЗОВ'І)

- ПРАЦЕЛЮБНІ.

«Донецьких» в першу чергу згадують як людей, що важко і/або багато працюють: «На Сході нормально зателефонувати о дев'ятій, запитати щось по роботі. У Львові так не можна робити». Людина на Донеччині повинна працювати і не боятися важкої праці, це пояснюється переважною зайнятістю у важкій промисловості, на шахтах: «Якщо людина не навчається і не працює, значить, він уже ледар, і до нього по-іншому відносяться. То єсть, акцент на Донеччині завжди ставився, що людина повинна працювати». Втім, частково визнають і певну міфічність цієї ідентичності: «Міф унікальності, трудівників, шахтарів, металургів,

людей важкої праці, які самі в цей міф повірили, очевидно, і пишалися цим героїзмом».

- ЗАҐАРТОВАНІ.

Асоціативні ряди: авантюристи, першопоселенці, ті що адаптуються до нового: «Це, мабуть, і авантюристи, люди ризиковані, першопоселенці в степу... раніше це були кочовики, а от саме коли почали осідати... ці люди не боялися ризиків, не боялися чогось нового».

- ВІДПОВІДАЛЬНІ.

Слову донеччан можна довіряти. Вони не порушують домовленості, не скасовують зустрічі, не брешуть про гроші: «Якщо людина з Донбасу сказала «я зроблю», з нею навіть не

треба укладати письмовий договір, вона зробить». Порівнюють і з мешканцями інших регіонів: «Ми кажемо, що донецькі більш відповідальні, чіткі, тримають слово. На відміну від киян, не такі розслаблені».

- ПРЯМОЛІНІЙНІ.

Прямо демонструють і прихильність, і недовіру: «Тобто, якщо ти не сподобався комусь, тобі, можливо, не будуть якось це показувати, але це ти відчуєш. А якщо є прихильність, то це одразу демонструється», Але кажуть і про погані наслідки цієї риси: «Якщо це невігластво, [то] людина, яка не розбирається... буде хамством своїм поливати».

«УКРАЇНОЦЕНТРИЧНИЙ» НАРАТИВ: ІДЕНТИЧНІСТЬ

ПРИКОРДОННЯ З РОСІЄЮ ФОРМУЄ Й ЗВ'ЯЗКИ З РОСІЯНАМИ. КАЖУТЬ ПРО РИГІДНІСТЬ, ВІРУ В ПРОПАГАНДУ, ВІДСУТНІСТЬ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ. ЦЕ ВИГЛЯДАЄ ЗВОРотною СТОРОНОЮ ПРЯМОЛІНІЙНОСТІ – ЛЮДИ НЕ ПІДОЗРЮЮТЬ СПРОБ МАНІПУЛЮВАТИ І В ІНШИХ. АЛЕ ЗГАДУЮТЬ І ВИХОВАНУ В НИХ БЕЗІНІЦІАТИВНІСТЬ: ПІСЛЯ РОЗВАЛУ СРСР І ЗАКРИТТЯ ЗАВОДІВ БАГАТО ХТО СПИВАВСЯ, БО НЕ БУЛО ЗОВНІШНЬОГО КОНТРОЛЮ

- ЖЕРТВИ ПРОПАГАНДИ.

Насамперед причиною цього називають недостатню освіченість, відсутність ерудиції: «Саме донеччани, ті, які були не освічені, ну, в цьому не дуже шарили, чому вони обрали той погляд? Тому що дуже всюди вилазила ця пропаганда. І вона була одна. Не було сумніву». Часто ця відсутність критичності пов'язується з віком, певною ригідністю сприйняття: «Люди, хто залишився, особливо літні..., вони просто під пресом цієї пропаганди, нічого не знають і не хочуть знати, бо якби від цього буде ще гірше». Відзначають навіть сформовану пропагандою альтернативну пам'ять: «Наприклад, читаю в ТікТокі: «Ну, при Україні води не було». А я сиджу,

думаю... я там встиг прожити 15 років, світло може пару разів вимикали, а щоб воду вимикали, ну, теж може пара разів, бо там ремонт якийсь робили».

- РОСІЙСЬКА (МОВНА) ІДЕНТИЧНІСТЬ.

Багато кажуть про російськомовність навколишніх, близькість регіону до кордону з Росією з відповідними впливами, незнайомість з українською культурою: «Письменників українських вообщє ніхто не згадував тут на Донеччині». Втім, відзначають, що принципової різниці між малими містами регіону і, наприклад, Києвом немає: «Ви зараз приїдете в Слов'янськ... ви почувєте великий об'єм російської мови... відносно. Але він не буде більший, ніж в Києві».

- ГОВІРКА.

Багато згадок про суржик, як «компромісний» варіант з російськомовними родичами: «Мені приходить з моїми рідними спілкуватися і вперемешку, так сказати, суржилом фактично. А рідні спілкуються в основному російською. тим паче, що один із синів, менший, по волі судби опинився на території Росії». Втім, відзначають і певну принципову відмінність її від російської: «Мова... з суржилом, вона своєрідна. То есть іноді ж, якщо ми будемо казати на суржику, то і росіяни не зрозуміють, що ми там маємо на увазі». Багато також згадують специфічні слова: «тормозок», «тремпель».

«УКРАЇНОЦЕНТРИЧНИЙ» НАРАТИВ: ІДЕНТИЧНІСТЬ

ВАГОМА ОЗНАКА ДОНЕЧЧАН, ЯКА ВИЗНАЧАЄ Й БАГАТО ІНШИХ ЇХНІХ РИС – ЦЕ ВІДСУТНІСТЬ ВКОРІНЕНОСТІ. РЕГІОН ЗАСЕЛЯВСЯ РОБІТНИКАМИ З РІЗНИХ РЕГІОНІВ, БАГАТО НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ СПІВІСНУВАЛИ

- НИЗЬКА МОБІЛЬНІСТЬ.

Мешканці регіону мало виїжджали за межі області, тож повз них великою мірою пройшли й Майдани («Відстань до Києва – 800 кілометрів»). Далеко й Захід України, і тим більш закордон. Родинні зв'язки часто обмежувалися сусідніми областями, частина з яких була й російськими: «Україна і Росія дуже перемішані були... Ну, оце Ростовська, їх же звідти звозили, щоб не так далеко. І вони спілкувались більше з рідними, чим з сусідами».

- ПЕВНИЙ ВПЛИВ ІНШИХ КУЛЬТУР.

Тюремної: «Дуже багато було людей, які сиділи. Їх перших відправляли на оцю всяку фігню. А коли вони приїжджали – тут була воля». Радянської: «Зустріли

новий рік по Москві, а потім по Києву», меншовартість по відношенню до «білих людей» росіян. Кажуть про культуру робітничих селищ, «прізвиська» замість прізвищ та імен.

- АБО ЗАГАЛОМ ВІДСУТНІСТЬ БЕКГРАУНДУ.

Радянська влада зробила з мешканців регіону ту саму радянську людину: без традицій, без релігії, без пам'яті про минуле, часто без нуклеарних сімей та поваги до роду: «На Донбасі тотальна амнезія щодо минулого, і тільки знання індоктринованої історії, яку тобі там розповіли, історія по-радянськи. Звичайно, що освічені люди вже встигли від цього позбутися... Молоде покоління вже, напевно, інакше трохи

мислить, але старе покоління ще було індоктриноване». Але називають це й модерним укладом: населення перейшло від традиційного на інший ступінь. Є думка, що це і стає причиною проблем регіону: «Люди, які підтримали оці рухи проросійські, – це базується на незнанні історії».

- А «БОНУСОМ» ЦЬОГО ЗМІШАННЯ КУЛЬТУР СТАЛА ТОЛЕРАНТНІСТЬ.

Згадки про нормальне ставлення до «інакших», космополітичність, більш лояльне ставлення до сусідів за рахунок відсутності відчуття й свого коріння: «Бо в тому ж Донецьку були... окрім синагог, ще й багато мечетей».

«УКРАЇНОЦЕНТРИЧНИЙ» НАРАТИВ: КОНФЛІКТ

НОСІЇ ЦЬОГО НАРАТИВУ ПРОТИСТАВЛЯЮТЬ СЕБЕ ПЕРШ ЗА ВСЕ ОКУПАНТАМ АБО ПРИХИЛЬНИКАМ РОСІЇ, АЛЕ Й, ЩО НЕТИПОВО ДЛЯ ІНШИХ НАРАТИВІВ, Є ПРОТИСТАВЛЕННЯ З БАЙДУЖИМИ ДО ВІЙНИ, МОБІЛІЗАЦІЇ, ПІДТРИМКИ ЗСУ

- ПРИХИЛЬНИКИ УКРАЇНИ ТА РОСІЇ.

Характерні різкі конфлікти через вияв власної позиції, яка для носіїв наративу є очевидною, а для інших – ні, і найчастіше ці конфлікти проявляються в окупації: «Я потрапила кудись на підвал, бо в мене чітка позиція була проукраїнська в усіх соцмережах»; «...деякі підлітки мають батьків, які підтримують російську політику, окупацію цю всю». Саме україноцентричним людям притаманні скарги на тих, хто різко заперечує право України на існування й хоче до РФ: «Вони вважають, що української мови не існує. Вони вважають, що української нації не існує».

- ПАТРІОТИ – «ЖДУНИ»/КОЛАБОРАНТИ.

Схожий акцент – на конфлікті між патріотами і носіями інших моделей поведінки, зокрема також в окупації: «Є ті, хто... підтримує Україну, хто очікує Україну, але так склалася їхня доля, що вони вимушені залишитися... А є, очевидно, люди, які пішли на співпрацю з ворогом». Або під час під час ключових історичних подій, як-от 2014 року: «хтось брав до рук зброю, пішов там у «ДНР», а хтось навпаки в добробати, або став волонтером...» Шлях до україноцентричного наративу для декого був не швидким: «Моя позиція почала змінюватись протягом 15-17 років, коли я зрозуміла, що ті наративи... не є вірними... що насправді Революція Гідності привнесла багато позитивних змін».

- ПАТРІОТИ – БАЙДУЖІ.

На неокупованих територіях (але не лише там) більш вагомим є ступінь громадянської активності, який розділяє навіть людей зі спільним світоглядом: «Ну ти або в ЗСУ, або для ЗСУ... Оця позиція небайдужості – і позиція "моя хата скраю", "хай ідуть воюють депутати"»; «Ця держава тобі там дає якісь блага, а деякі не розуміють цього і кажуть: "А що вона мені дала ця влада?"». Серед іншого це стосується мобілізації: «Або от мама чиясь там пише: "Я сина народила не для того, щоб він йшов на війну". А я що, народила для того, щоб на війну йшов? Чи, може, мій син в бронежилеті народився?». Інші наративи не оперують образами пасивних співвітчизників, надто в темі мобілізації.

«УКРАЇНОЦЕНТРИЧНИЙ» НАРАТИВ: КОНФЛІКТ

ЩЕ ОДНА УНІКАЛЬНА РИСА НАРАТИВУ – АКЦЕНТ НА УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ, ЯКА, МОВЛЯВ, РОЗДІЛЯЄ ДОНЕЧЧИНУ. ПОМІТНЕ ВІДЧУТНЕ ОБУРЕННЯ ТИМ, ЩО В ІНШИХ РЕГІОНАХ ДОНЕЦЬКИХ ОБВИНУВАЧУЮТЬ У ВІЙНІ – АДЖЕ ТУТ ТЕЖ УКРАЇНЦІ

- УКРАЇНСЬКОМОВНІ - РОСІЙСЬКОМОВНІ

Помітна прихильність до української мови, чого менше в інших наративах: «Молодь зараз дуже зорієнтована саме на мову... людей похилого віку, ну, мабуть, ці розмови можуть... ламати через коліно».

- ТІ, ХТО ВИЇХАВ, І ТІ, ХТО ЛИШИВСЯ.

Великий розрив між сприйняттям світу, залежно від місця перебування, і з часом цей розрив лише поглиблюється: «Кожен новий рік війни поглиблює прірву між тими, хто залишився, і тими, хто тут. Я не кажу, що вони сприймаються як вороги. Але певні сумніви виникають». Така лінія поділу поглиблюється різницею в доходах: «...розділені за ознакою комфортності і можливостей для

життя». Іноді – гіпотезами, що хтось міг скористатися війною як шансом вибратися до омріяної точки на мапі: «...ви сюди поїхали, і жили свої кращі життя в Києві, Львові чи в Мюнхені».

- ВПО І РЕШТА УКРАЇНИ

Сильний відчай є через неприйняття в суспільстві, образливі стереотипи та звинувачення в тому, що сталася війна: «стикаються з оцим «панаєхалі», незрозуміло, що вони тут роблять, усі переселенці задовбали...»; «несправедливо, коли закидають східнякам, що це через них почалася війна». Але стикаються ВПО і з протилежною думкою: «стало розуміння, що це не Донбас прикликав, це просто не пощастило бути сусідами».

- СХІД – ЗАХІД УКРАЇНИ.

Упередження щодо мешканців Заходу України («бандерівці»), поглиблюється різницею в традиціях: «на відміну від багатьох регіонів Галичини чи Волині, де люди... неодноразово Біблію читають... то на Донбасі, навіть якщо ти ходиш до церкви, то це здебільшого дуже поверхова ритуальність».

- ГРОМАДЯНИ – РЕЛОКОВАНА ВЛАДА.

Є точкові закиди посадовцям через те, що вони мають змогу виїхати, а пересічні мешканці лишаться покинутими напризволяще: «Ну, а зараз влада, от дивлюся, виїхала до Дніпра... Вони сидять тут у Дніпрі і дивляться на те, що там відбувається у Краматорську. А люди ходять на роботу, тому що в них немає чим виїхати, куди виїхати, немає грошей».

«УКРАЇНОЦЕНТРИЧНИЙ» НАРАТИВ: МІФІЧНА ЧАСТИНА

НОСІЇ НАРАТИВУ ПОВ'ЯЗУЮТЬ «ЗОЛОТУ ДОБУ» ДОНЕЧЧИНИ З ЧАСАМИ ПРИХОДУ ЗАХІДНОГО КАПІТАЛУ ЩЕ ЗА ЧАСІВ ІМПЕРІЇ. РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД АСОЦІЮЄТЬСЯ З «ПРОЄКТОМ СОЦІАЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ», ЩО НЕ ЛИШЕ СТВОРИВ ПРАЦЬОВИТИХ ЛЮДЕЙ, АЛЕ Й СУПРОВОДЖУВАВСЯ ГЕНОЦИДОМ УКРАЇНЦІВ, ЗАМІЩЕННЯМ ЇХ РОСІЯНАМИ, НАСЛІДКИ ЧОГО МИ ДОСІ ПЕРЕЖИВАЄМО

- ЄВРОПЕЙСЬКЕ ЗАСНУВАННЯ.

Представники цього наративу відзначають вирішальну роль європейського бізнесу, зокрема Дж.Юза, у становленні регіону, іноді характеризують ту епоху як «золоті часи». А роль Росії вбачають деструктивною: «Заснування цього регіону відбулося у дев'ятнадцятому сторіччі саме з приїздом Джона Юза. Потім прийшла Росія, і все це знищила». Відзначають стрімку індустріалізацію та, водночас, проникнення в регіон європейської культури: «Донецьк стає абсолютно Європою, тому що туди приїжджають Юз і не тільки. Бельгійський, французький, англійський, німецький капітали, інженери, які привозять туди

своїх дружин, які починають розбудовувати інфраструктуру і підприємства, а дружини з собою туди привозять свою культуру, свою моду».

- РАДЯНСЬКИЙ ЗАНЕПАД І УТИСКИ.

Важливу роль в осмисленні цього періоду віддають Голодомору як інструменту заміщенню українського корінного населення росіянами: «Голодомор, там населення винищили і завезли росіян. Репресії тридцятих, тридцять сьомого – також завезли росіян, тобто кожного разу після кожної хвилі винищення українців завозили росіян, плюс ще й нав'язування політики російської мови і російської культури в цілому». Знаковою фігурою українського опору етноциду виступає

В.Стус: «Безперечно, мене вабить і захоплює Донецьк Стуса, а не, наприклад, Донецьк якого-небудь Дегтярьова, який був очолював обком партії».

- РАДЯНСЬКА ВІДБУДОВА.

Її характеризують як результат трудових зусиль народу, заперечуючи вирішальну роль радянської Росії: «Може, були там спогади про Радянський Союз, про індустріалізацію тощо, коли піднімався Донбас, але саме з Росією ідентифікації – ну просто її не було, по факту», і так само заперечуючи «Ленінський, потім Сталінський проєкт соціальної інженерії».

«УКРАЇНОЦЕНТРИЧНИЙ» НАРАТИВ: МІФІЧНА ЧАСТИНА

ПЕРІОД ПІСЛЯ ПОЧАТКУ 2000-Х ТЕЖ ВВАЖАЮТЬ «ЗОЛОТОЮ ДОБОЮ» – ДРУГОЮ ПІСЛЯ ПЕРІОДУ ЗАСНУВАННЯ МІСТ ТА ЗАВОДІВ ЄВРОПЕЙЦЯМИ. ОКРІМ ТОГО, ЗНАХОДИТЬСЯ ДУЖЕ БАГАТО ДОКАЗІВ ТОГО, ЩО ДОНЕЦЬК БУВ УКРАЇНСЬКИМ ЗАВЖДИ

- РОСІЙСЬКИЙ ТИСК ЧАСІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ.

На думку носіїв наративу, цей тиск ніколи не припинявся, зокрема в інформаційному просторі: *«Навіть на правильних українських ТБ-каналах переважно це був російський контент».* Спроби українізації не знаходили на цьому тлі підтримки значної частини населення: *«От бачите, вони хочуть нас перевести на українську мову. А люди вже позабували, що їх батьки або дідуся... розмовляли українською».*

- ВІДРОДЖЕННЯ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ.

Період від початку 2000-х до 2014 р. вважають другою «золотою добою» Донеччини. Тогочасну інтеграцію в Західний світ найчастіше згадують в

контексті футбольного Євро-2012 та успіхів ФК «Шахтар»: *«Напевно, що найближчий за часом до 14-го року визначний момент в історії Донецька - це Євро-2012, тому що це справді був момент, який підсвітив Донецьк як місто, яке може претендувати на те, щоби бути частиною європейської спільноти і європейського простору».* Також великим було відродження після 2014 року на неокупованих частинах.

- УКРАЇНСЬКІ КОРЕНІ.

Носії цього наративу найбільше згадують про козацьке минуле своїх міст/сіл, про опозиційність козацтва до імперських зазіхань Росії: *«...наприклад, у моєму Торецьку, в селищі Щербинівка, це перше поселення, я маю на увазі новітню*

історію, XVIII століття, яке було засноване козаком». Пишаються участю регіону в історичній боротьбі за Незалежність: *«в Бахмуті був створений перший добровольчий батальйон армії УНР в революцію 1917 року... який бився за незалежність Української держави!»* В новішу історичну добу вагомим внеском в «український Донбас» вважають українізацію 1920-х років: *«коренізація в кінці 20-х років, початок 30-х у радянській Україні, передусім це стосувалося Сталінської області, де все керівництво партійне... стало україномовними... З'явилася україномовна газета Соціалістичний Донбас, у якій потім, у 60-ті роки, працював Василь Стус... Оце дуже важливий був момент».*

«УКРАЇНОЦЕНТРИЧНИЙ» НАРАТИВ: ВЗАЄМИНИ З УКРАЇНОЮ

ДОНЕЧЧИНА МАЄ СПІЛЬНУ ІСТОРІЮ З РЕШТОЮ УКРАЇНИ, АЛЕ ЧЕРЕЗ ПРОВАЛЕНУ ІНФОРМАЦІЙНУ ПОЛІТИКУ І УПЕРЕДЖЕННЯ ЩОДО «ДОНЕЦЬКИХ» РОСІЯ ЗМОГЛА ДЕКОГО ПЕРЕКОНАТИ В ПРОТИЛЕЖНОМУ

- **ДОНЕЧЧИНА – ЧАСТИНА УКРАЇНИ.**

Не можна відділити Донеччину від України, бо там живуть такі самі люди, а українці дбають за Донеччину: «в Донецьку немає води... якщо б ця територія була інтегрована в український простір, то цієї проблеми не було б».

- **ДОНЕЧЧАНИ НЕ ВІДРІЗНЯЮТЬСЯ ВІД ІНШИХ УКРАЇНЦІВ.**

Люди Донеччини завжди знали, що вони є українцями, хоча трошки відмінними, але не росіянами: «Ми відрізняємося так само, як відрізняються Закарпаття, Буковина, Полісся... Всі ці регіони – це Україна». Донеччани, як і інші українці, жили в тій самій культурі: «спільна історія, спільна культура, спільні спогади, хороші, погані... спільна травма колективна від Радянського Союзу». **Це стало ще**

помітнішим, коли частина людей виїхала: «всі, хто виїхав, вони розуміють, що вони у себе вдома, скрізь, ну, в своїй країні».

- **УКРАЇНЦІ ВВАЖАЮТЬ ДОНЕЧЧАН ЗРАДНИКАМИ.**

На відміну від інших великих наративів, головна проблема – не в мові й у звичаях, а у стереотипі, що через донеччан почалась війна: «люди з інших регіонів закидають донецьким, що це через вас почалася війна, а це неправда», насправді «у війні винен лише Путін, він пішов на Київ і в Бучу».

- **МОВНЕ ПИТАННЯ МАЄ ВИРІШЕННЯ.**

З одного боку, як і у всіх наративах, тут респонденти нагадують, що на Донбасі звикли спілкуватись російською, і це погано сприймає решта українців: «турбує місцевих мешканців не те, що вони спілкуються російською мовою, а

те, що люди втратили свої будинки». З іншого, вони визнають, що українську бажано вивчати, хоч можливо і не так нав'язувати її: «люди зараз знаходяться у стресі... давайте робити лагідну українізацію, говоріть з нами українською».

- **ПРОВАЛЕНА ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА.**

Україна провалила інформаційну політику, не звертаючи довго уваги на цей регіон, хоча: «початок 90-х... можливо, Луганськ і Донецьк були більше проукраїнськими, більше ідентифікували себе як частина України, і не так дивилися б в бік Росії». Але Україна не мала спрямованої політики в регіоні, а от Росія активно працювала, і це дало результати: «13-14 рік, то там же вони ж слухали тільки російське радіо, дивилися тільки російські передачі... фільми і музику».

«УКРАЇНОЦЕНТРИЧНИЙ» НАРАТИВ: ВЗАЄМИНИ З УКРАЇНОЮ

ЕКОНОМІКА ДОНБАСУ І РЕШТИ УКРАЇНИ НЕРОЗДІЛЬНА, АЛЕ УКРАЇНА ДОВГО НЕ КОРИСТУВАЛАСЯ ЦИМИ ПЕРЕВАГАМИ

- ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ЗАЛИШИЛИ НАПРИЗВОЛЯЩЕ.

Як і в інших наративах, є нарікання, що держава недостатньо підтримує українців Донеччини, хоча і платить дві-три тисячі, але на них навіть не знімеш квартиру. Однак, на відміну від інших наративів, тут є нові підтеми, як от діти на окупованій території – їх теж не підтримують, не запрошують вчитись в Україні: *«дитина має бути дуже замотивована, аби надсилати заявки в університет... ризикуючи своїм життям».*

- ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ ЗАЛЕЖИТЬ ВІД ДОНБАСУ.

Звичайно, думка, що Донбас годує всю Україну, – це міф, але все одно копалини Донбасу важливі: *«вся частина нашої економіки побудована на якихось надрах».* Росія не зможе

скористатись тим, що дає Донбас, повною мірою: як частина Росії він буде завжди неефективний, бо його розвиток почався і тривав в Україні *«за роки перебування Донецького регіону у складі України склався єдиний економічний комплекс».*

- УКРАЇНА ПОТРІБНА ДОНБАСУ ДЛЯ ПРОЦВІТАННЯ РЕГІОНУ.

Росія не займається Донбасом, він перетворюється в сіру зону, в другу Абхазію, там нема води, при Україні було інакше: *«Донецьк почав розвиватися, і був суперкрутим європейським містом».*

- НА ПОЧАТКУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ЕКОНОМІКА ДОНБАСУ ЗАНЕПАДАЛА.

Цей меседж є у старших респондентів, що досить довго жили в Радянському Союзі: вони переконані, що під час України Донбас почав

занепадати: *«А в 90-х от з дев'яти шахт в Горлівці чотири були закриті».* Тут помітніші нарікання саме на економічну ситуацію і бідкування людей: *«Нічого не платять. 90-ті - це криза велика, 2000-ні – дуже велика криза»,* а не на інформаційну політику доби Незалежності, як в інших наративах.

- «ДОГОВОРНЯКИ» УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДИ ТА ДОНЕЦЬКИХ ЕЛІТ.

Проблеми Донеччини і погану економічну ситуацію, а також проблеми в культурній сфері, пов'язують з розподілом сфер впливу між елітами: *«певний пакт, який був укладений між Києвом і донецькими елітами в 90-ті роки. Про те, що Київ не втручається в місцеве життя».*

«УКРАЇНОЦЕНТРИЧНИЙ» НАРАТИВ: ПІДСУМКИ

Це історія про Донеччину як український регіон, який зазнавав і зазнає найбільшого тиску з боку СРСР та нинішньої Росії, що робить його в чомусь сильнішим, але значною мірою й знищує.

«Золота доба» цього козацького та тюркського краю настала на межі XIX та XX століть, коли європейці інвестували в тутешню промисловість. Однак цей розквіт, схожий на освоєння «Дикого Заходу», змінився радянськими репресіями, які, зокрема, винищили українців через Голодомор, і заселили цю землю суперечливими людьми з усієї імперії.

Після занепаду 1990-х і посиленого російського впливу, настала друга «Золота доба» регіону, яка на значній території області тривала до 2014, а на неокупованих територіях іще більше проявилася до 2022 року, коли Україна почала дбати про цей регіон.

Вплив радянської влади змінив деякі звички мешканців цього регіону, але не їхню натуру. Загалом вони не відрізняються від українців в інших регіонах, або мають навіть позитивні відмінності, такі, як висока працелюбність.

Найгіршим наслідком цього впливу стало те, що серед донеччан з'явилися проросійські

колаборанти, або просто байдужі громадяни – протиставлення з якими характерне саме для цього наративу, як і для національного наративу «Громадянського єднання».

Що ж до українських мови та культури, то вони завжди були на Донеччині, хай навіть зазнавали утисків. І зараз молодше покоління активно українізується. Через це в цьому наративі велика образа на тих українців з інших регіонів, які погано ставляться до внутрішньо переміщених осіб.

Порівняльні характеристики
нарративів:
«ДЕКОНСТРУКЦІЯ
РАДЯНСЬКОГО НАРАТИВУ
ДОНБАСУ»

«ДЕКОНСТРУКЦІЯ РАДЯНСЬКОГО НАРАТИВУ ДОНБАСУ»: ІДЕНТИЧНІСТЬ

У ЦЬОМУ НАРАТИВІ ТАКОЖ ВІДЗНАЧАЮТЬ ВЕЛИКЕ ІНДУСТРІАЛЬНЕ МИНУЛЕ, ЧЕСТЬ ПРАЦІ, ПРОВОДЯТЬ ПАРАЛЕЛІ З АМЕРИКАНСЬКОЮ МРІЄЮ (НАВІТЬ У КОНТЕКСТІ ТОГО Ж НЬЮ-ЙОРКА НА ДОНЕЧЧИНІ). ЗЕМЛЯКИ ВІДРІЗНЯЮТЬСЯ ТИМ, ЩО З НИМИ МОЖНА ДОМОВЛЯТИСЯ, І ДОВІРА НАВІТЬ НЕ ПОТРЕБУЄ ПИСЬМОВОГО ПІДКРІПЛЕННЯ

- ПРАЦЕЛЮБНІ.

Саме в наративі «Деконструкції» найбільше виражений присутній і в інших наративах акцент на індустрії, династіях, конвеєрі, потужній праці та взаємодопомозі. Саме тут це подається як перевага: «Ми є, були і будемо індустріалісти, і це, з точки зору поточної України, я вважаю, безцінний скарб... донецька культура – будувати великі форми, перебудовувати... І це пов'язано не з інноваціями, в яких донецькі менш сильні... саме з великими системами... з тим, що називається масове виробництво з конвеєра, і це дуже важливо зберегти». При цьому кажуть і про розумну працю (Work Smart Not Hard). Помітні знов-таки асоціації з фронтиром: «у нас всі історії – про людину, яка приїхала ні з

чим... або народилася в дуже бідній родині. Дуже схоже на "американську мрію", але вона ніколи не називалася мрією, це була типу норма... абсолютно нормально все життя працювати в одному місці... нормалізована історія династій. Тобто, зростати вверх нормально, але при цьому залишатися там і займатися тим, чим займалися твій батько і дід – також нормально».

- ВІДПОВІДАЛЬНІ.

Обіцянки важливі, їх виконують, на них будують бізнес: «В Донбасі слово – це важливо... Бізнес-взаємовідносини можливі потисканням рук і на словах, без контрактів». Так само важлива і відповідальність за «своїх».

- ТРАВМОВАНІ.

Досвід війни та міграції вирізняє

мешканців Донеччини з-поміж інших – і це було актуальним навіть до 2022. Часто саме за цим, за реакцією на гучні звуки, впізнають «своїх». Кажуть і про чорний гумор, притаманний саме людям з цим досвідом: «Що мене відокремлювало від інших українців, не в поганому, в звичайному сенсі – то це питання війни».

- РАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ.

Коментується скоріш із сумом та засудженням: «Повний совок в головах». Часто під цим терміном мають на увазі маргіналізованість: «Це люди доволі низького інтелекту, ті, які просто приходили працювати на заводи, на шахти. Там, можливо, поширене пияцтво, і там дуже низька громадянська позиція».

«ДЕКОНСТРУКЦІЯ РАДЯНСЬКОГО НАРАТИВУ»: ІДЕНТИЧНІСТЬ

ПІДКРЕСЛЮЄТЬСЯ ПРОТИСТАВЛЕННЯ З ЗАХІДНОЮ УКРАЇНОЮ – АЛЕ НЕ СВІТОГЛЯДНЕ, А СКОРІШЕ ЗВИЧАЄВЕ. МЕШКАНЦІ СХОДУ ПРАКТИЧНІШІ, БІЛЬШЕ ВІРЯТЬ У ПРАЦЮ, НІЖ У БОГА. САМЕ ПРО НИХ ГОВОРЯТЬ «ПРОСТІ ЛЮДИ», БЕЗ ПОДВІЙНОГО ДНА. МОВНІ ПИТАННЯ ПРИ ЦЬОМУ ВИСВІТЛЮЮТЬСЯ З РОЗУМІННЯМ ТРИГЕРНОСТІ ДЛЯ МЕШКАНЦІВ ІНШИХ РЕГІОНІВ

- ІНША ПОБУТОВА КУЛЬТУРА, ТРАДИЦІЇ.

Традиції на Донеччині інші – і саме цей наратив активно цю різницю підкреслює. Особливо помітним це стає з досвідом переїзду з регіону:

«Коли я почала спілкуватися з людьми з Заходу України... я не могла зрозуміти, чому, чому ми такі різні. Якщо говорити про Захід, то це релігійний фактор».

Кажуть і про інші відмінності – в рухах («Ти зразу бачиш по рухам людину, що це ось земляк, тому що вони навіть рухаються по-іншому»), в будівництві: «Планування кімнат. На Західній все вокруг одной печки строится, у нас ні... У нас добротно, а тут та кирпичина – вона випала, і приходиться перероблять під себе».

- РОСІЙСЬКОМОВНА ІДЕНТИЧНІСТЬ.

На культуру Донбасу помітно впливала російська культура, і в україномовних теж трапляються слова з російськими коренями: «люди часто російськомовні, або, навіть якщо говорять українською, в них можуть проскакувати якісь російські фрази, і я вже можу розуміти, що людина в минулому була російськомовна, і це, значить, буде якийсь або Схід, або Донбас».

- ГОВІРКА.

Відзначають окрему говірку, згадують «тормозок» та «тремпель», але загалом визнають, що вона не є саме донецькою, а поширена й у сусідніх регіонах: «Якщо поставити рядом умовно харків'янина, донеччанина і дніпрянина, ти одразу і не відрізниш».

- ЖЕРТВИ ПРОПАГАНДИ.

Віра в телебачення пояснюється й зворотною стороною працелюбності: «Вони не ліниві, вони дуже роблять, їм ніколи просто аналізувати, і вони черпають все, що їм каже телевізор... Нам в телевізорі сказали, що западенці оце їдять дітей. І коли я з дітьми виїжджала в Дніпропетровську область, все, мене зустрів "Правий сектор"...»

- АДАПТИВНІСТЬ.

При переїзді в інші регіони люди швидко починають почуватися тамтешніми: «Ну я там [на Донеччині] народився, але я вже киянин, львів'янин і так далі». Втім, залишаються впізнаваними для земляків: «Патерни поведінки, звісно, зберігаються. Ну, якщо людина дорослою звідти виїхала».

«ДЕКОНСТРУКЦІЯ РАДЯНСЬКОГО НАРАТИВУ ДОНБАСУ»: КОНФЛІКТ

НАРАТИВ ПРОГОВОРЮЄ СУПЕРЕЧКИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ІДЕНТИЧНІСТЮ ЧИ НАВІТЬ З ПРАГНЕННЯМ ЇЇ ЗНАХОДИТИ. АЛЕ СХИЛЬНИЙ ОБВИНУВАЧУВАТИ В ЦЬОМУ РОЗКОЛІ НЕ СВОЇХ ГРОМАДЯН, А РОСІЙСЬКУ ПРОПАГАНДУ

- ПРОУКРАЇНСЬКІ – ПРОРОСІЙСЬКІ – І ТІ, ХТО НЕ БАЖАЄ РОЗІБРАТИСЯ.

На відміну від україноцентричного наративу, помітне спокійніше ставлення до тих громадян, які підтримали свого часу Росію: «І я чітко пам'ятаю, що були розмови, принаймні в моїй доволі великій компанії, з якої я там знав, може, половину людей, обов'язково було питання, не знаю, з пивом там: "А ти за Україну чи за Росію?"» а також тих, що не спромоглися усвідомити, що відбувається: «По-різному донеччани сприйняли події 2022 року. Хтось намагався перейти на українську мову і змінити свої погляди і переконання, розуміючи причинно-наслідкові зв'язки... А хтось цього все ще не усвідомлює». І, на відміну від

проукраїнського наративу, суперечки оперують не національною свідомістю, а соціальними стандартами і якістю життя: «Я дуже ревно завжди відстоював, що Україна краще, й наводив приклади, що в нас тут крутіше». При цьому до непримиренності спонукають скоріше особисті втрати: «Складно бути добрим, якщо в тебе вбили твого сина чи твою дитину... Або коли в тебе вкрали життя, зруйнували твоє місто».

- ТІ, ХТО ПІДДАВСЯ НА ПРОПАГАНДУ, І ТІ, ХТО НІ.

Причиною виникнення попередньої лінії розділення часто називають не вибір людей, а пропаганду: «В Краматорську нас обстрілюють з боку Росії, а в Горлівці вважають, що їх обстрілюють з боку України».

- ПАТРІОТИ – КОЛАБОРАНТИ.

Лише дехто висловлює розчарування колишніми знайомими, які обрали інший бік війни: «У мене була якась образа не на регіон, а на моє оточення там... всі вони, майже всі вони, близькі мої друзі, вони підтримали «ДНР», підтримали Росію».

- ТІ, ХТО ВІЇХАВ, І ТІ, ХТО ЛИШИВСЯ.

Залежно від місця проживання формується різний порядок денний та потреби, проте без дискусій про вплив цього на суспільну чи національну свідомість: «Умовний, сучасний... мешканець Тореца, який там 10 років вже в окупації, і котрий там уже не пам'ятає, що там було при Україні...»

«ДЕКОНСТРУКЦІЯ РАДЯНСЬКОГО НАРАТИВУ ДОНБАСУ»: КОНФЛІКТ

У МОВНОМУ ПИТАННІ НОСІЇ ЦЬОГО НАРАТИВУ НЕ Є ОДНОЗНАЧНИМИ ПРИБІЧНИКАМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ. ПОМІТНІ ТАКОЖ НАРІКАННЯ НА ЛЮДЕЙ, ЯКІ ЗАБУВАЮТЬ СВІЙ РЕГІОН

- **ТІ, ХТО ПАМ'ЯТАЄ СВОЮ ДОНЕЧЧИНУ, – І ХТО ХОЧЕ ЗАБУТИ.** Регіональна ідентичність теж часто піддається випробуванням, і нарікань на це не помітно в інших наративах: «Є багато людей... які, коли поїхали з регіону, то забажали повністю відрізати комунікації, будь-які спогади. А є люди, які, як я, ототожнюють себе зі своїм рідним регіоном».
- **УКРАЇНОМОВНІ – РОСІЙСЬКОМОВНІ.** Якщо в «Україноцентричному» наративі ми помічали історії про сварки за мову, то тут помітніші згадування про неї як про екзотичну для Донбасу: «І я тоді вперше...

почула, що вони спілкувалися суржилом. І я подумала, в смислі, як це, ну, типу, у нас тільки російська мова, не знала, що десь люди на Донбасі взагалі можуть українською говорити». При цьому «чужа» для багатьох донеччан мова не означає «ворожа»: «Знайти в Донецьку людей, які би погано ставилися до української мови, от реально казали би "Я дуже не хочу цю мову чути", – я таких людей в житті ніколи не зустрічав... Але це мова все-таки чужа».

- **ЄВРОПА – «СРСР 2.0».** Також артикують наявність цивілізаційної прірви між

мешканцями області: «В 2014 році вже достатньо пройшла лінія між людьми, які розуміють, що таке цивілізований світ, європейські цінності, й куди треба рухатися. І між тими, хто сумував за Радянським Союзом, за «руським міром» і за російською величчю».

- **ПАТРІОТИ І МЕРКАНТИЛЬНІ ЛЮДИ.** Є й обурення поведінкою частини людей, що маневрують між різними сторонами війни та збагачуються на цьому: «Одного разу хлопці теж з тієї ж 14-ї бригади сказали, що неможливо молитися двом богам... І нашим, і вашим бути».

ДЕКОНСТРУКЦІЯ РАДЯНСЬКОГО НАРАТИВУ ДОНБАСУ: МІФІЧНА ЧАСТИНА

У СВІДОМОСТІ НОСІЇВ ЦЬОГО НАРАТИВУ ЗБЕРІГАЄТЬСЯ МІФ ПРО «ЗОЛОТУ ДОБУ» РАДЯНСЬКИХ ЧАСІВ, ЯКИЙ, ПРОТЕ, ПЕРЕОСМИСЛЮЄТЬСЯ ЗАВДЯКИ ПОДІЯМ, ЩО СТАЛИСЯ ПІСЛЯ «ВИГНАННЯ З РАЮ»

- РАДЯНСЬКА ВІДБУДОВА.

Радянський міф про індустріалізацію в 20-х – 30-х та про велику відбудову в 40-х лишився найпомітнішим у свідомості носіїв цього наративу: «При радянській владі індустріальний Донбас розвивався дуже сильно. При капіталізмі розвивався, потім при радянській владі». Іноді радянський міф повторюється буквально: «Це сталося після Великої Вітчизняної війни, коли відкрилися заводи, і почали видобуток всіх корисних копалин, і з'явився так Донбас. Оце Вітчизняна війна зробила його таким». Підкреслюють розвиток різних сфер у радянський час, у тому числі освіти: «Ось ця сильна математична складова, вона в Донецьку прям домінувала».

- ЄВРОПЕЙСЬКЕ ЗАСНУВАННЯ.

Освіченіші представники цього наративу усвідомлюють роль європейського капіталу в індустріалізації регіону, але все одно менше говорять про неї. На відміну від «Україноцентричного» наративу, ключову роль європейців вбачають саме в індустріалізації Донбасу, на культурному впливі не фокусуються: «Донецька ідентичність – це породження індустріалізації... [промислова] база Донецька закладена європейськими індустріалістами». Інколи заперечується тяглість його традицій: «Історія нинішнього Донбасу була знищена у Другу світову остаточно, і створена з нуля».

- РАДЯНСЬКИЙ ЗАНЕПАД І УТИСКИ.

Попри згадки про роль СРСР у розвитку промисловості, емоційно той період сприймається негативно: «Наскільки я пам'ятаю дитинство, то там було погано, бідно, сіро, і Ленін всюди стояв, і нас заставляли говорити, що він хороший». Символом радянських утисків виступає Голодомор: визнається, що він дуже вплинув на регіон, але, на відміну від «Україноцентричного» наративу, немає такого акценту саме на заміщенні українців завезеними росіянами: «Голодомор, він дуже вплинув на життя Східної України».

ДЕКОНСТРУКЦІЯ РАДЯНСЬКОГО НАРАТИВУ ДОНБАСУ: МІФІЧНА ЧАСТИНА

НОСІЇ «ДЕКОНСТРУКЦІЙНОГО» НАРАТИВУ ЗАГАЛОМ МАЛО ОБІЗНАНІ ПРО УКРАЇНСЬКІ КОРЕНІ РЕГІОНУ, І ЗГАДУЮТЬ ХІБА ЩО КОЗАЦЬКУ ДОБУ. А ЩОДО ДОБИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ, ТО НАЙБІЛЬШЕ ВІДЗНАЧАЮТЬ МІСЦЕВИХ ЛІДЕРІВ

- РОСІЙСЬКИЙ ТИСК ЧАСІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ.

На думку носіїв наративу, цей інформаційний тиск значно посилювався у 2000-ні роки: «це десь вже після 2000-х, коли більш активно почали нав'язувати саме російські наративи з розвитком комерційного телебачення і так далі». В результаті багато молодих людей, навіть власних дітей респондентів, так і не опанували українську мову: «И мы идём смотреть мультик, и ты видишь, что он смотрит мультик, и он половину мультика просто не понимает, потому что мультик на украинском языке».

- ВІДРОДЖЕННЯ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ.

У цьому наративі, на відміну від «Україноцентричного», оцінюють позитивно для розвитку української ідентичності період 90-х років: «...початок незалежної України, якщо брати моє дитинство, це 90-ті роки, то національна ідентичність активно поширювалась». Також позитивно оцінюють внесок великого бізнесу в економічний розвиток: «Якщо казати про мій рідний Донецьк, то це, звичайно, пан Ренат Леонідович Ахметов з його підприємствами, ДТЕКом, який там основний костяк економіки складав, звичайно, його ж клуб, який він отримав в 90-х роках і розвивав, побудував ту саму Донбас-арену».

- УКРАЇНСЬКІ КОРЕНІ.

Носії цього наративу, як і інших, вбачають національні корені регіону в добі Козаччини: «Не можна, звичайно, забувати про Козацьку добу. Особливо Північ регіону, вона сильно ототожнюється з Козацького добою». Відзначають також вплив на регіон середньовічних кочовиків, але не як визначальний фактор для формування сучасної регіональної ідентичності: «У нас є така історія з половецькими бабами, яка дуже популярна локально на Донеччині. Але, насправді, вона не так сильно вплинула на ту ідентичність Донбасу, яку ми маємо зараз».

ДЕКОНСТРУКЦІЯ РАДЯНСЬКОГО НАРАТИВУ ДОНБАСУ: **ВЗАЄМИНИ З УКРАЇНОЮ**

ЛЮДИ З ДОНЕЧЧИНИ МАЮТЬ ПРОБЛЕМИ З ІНТЕГРАЦІЄЮ В УКРАЇНУ, АЛЕ ДОНЕЦЬК ВСЕ ОДНО УКРАЇНСЬКИЙ

- **ДОНЕЧЧАНИ НЕ ВІДРІЗНЯЮТЬСЯ ВІД ІНШИХ УКРАЇНЦІВ**

Носії наративу як правило не можуть точно сказати, що об'єднує донеччан з рештою українців (у решті наративів називають історію, свята – а тут просто тільки, що це «наші люди»): «Тому що там живуть українці, це наші люди, вони можуть мати якусь інакшу регіональну ідентичність, ...навіть, незважаючи на те, що у них різні погляди на життя, вони залишаються українцями.».

- **УКРАЇНЦІ УПЕРЕДЖЕНО СТАВЛЯТЬСЯ ДО ВИХІДЦІВ З ДОНБАСУ.**

Українці перебувають в полоні стереотипів, які не виникли на порожньому місці: «коли казала, що я з Донбасу, то могли і не дуже добре ставитись. У мене було таке, що казали, що через вас почалася війна».

- **ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ ЗАЛЕЖИТЬ ВІД ДОНБАСУ.**

Як і в інших наративах, потрібність Донбасу мотивується радянським спадком, що об'єднав економіки регіонів: «Дніпропетровська область – там металургія, то це все зв'язано одною великою верьовкою».

Підкреслюють унікальність донецьких надр: «На Донеччині знаходиться єдина шахта коксуючого вугля в Україні».

- **ПРОВАЛЕНА ІНФОРМПОЛІТИКА.**

Не було жодних дій з боку України, які б сприяли розумінню, що робить держава, і разом із тим, держава не виконала обіцянок: «І перший, хто туди все ж таки запустив україномовне радіо, це був Янукович. А до цього моменту вообщє не було».

- **ДОНЕЧЧАН ВВАЖАЮТЬ ЗРАДНИКАМИ.**

На відміну від інших наративів, тут визнають, що люди Донеччини трохи

інакші, але це не привід вважати їх зрадниками: «Вони розмовляли російською, вони не вважали Росію ворогом, але вони все-одно вважали, що ми українці, ми живем в Україні». І також, на відміну від інших наративів, вважають українську мову проблемою: «виклик навіть серед моїх друзів, які приїхали в Київ... не можуть себе примусити перейти на українську».

- **УКРАЇНА ПОТРІБНА ДОНБАСУ ДЛЯ ВЛАСНОГО ПРОЦВІТАННЯ.**

На відмінну від інших наративів, де вважається, що Росії не потрібен Донецьк, тут згадують, що росіяни звертають певну увагу на економіку Донбасу, але все одно він знаходиться в ізоляції в умовах окупації, і люди це розуміють: «Ім захочеться їздити за кордон, мати якісь іноземні компанії, мати якийсь розвиток».

«ДЕКОНСТРУКЦІЯ РАДЯНСЬКОГО НАРАТИВУ ДОНБАСУ»: ПІДСУМКИ

Це оповідь про край, який колись був і козацьким, і європейським, але радянська відбудова після Другої світової війни стерла більшість цих ознак і почала його історію з нуля.

Змішання різних народів та концентрація великої індустрії призвели до того, що Донецька область стала в Україні унікальною, її мешканці є носіями особливих системних умінь та бізнес-етики, а в останні роки – ще й збагачені похмурым досвідом війни.

Ця працелюбність пояснює і сприйнятливість до пропаганди: адже просто немає коли розбиратися в новинах, треба

працювати. Тому це не провина «донецьких», що частина з них піддалася на розмови про «Рускій мір».

Тим більше, що за радянських і пострадянських часів мешканці цього краю в більшості не помічали його українського життя, не знали про постаті тутешніх діячів української культури. Навіть про європейських засновників заводів почали активніше згадувати лише нещодавно.

Так чи інакше, в 90-х роках сталося «вигнання» з цього радянського «раю», який, якщо тепер дивитися на нього ззовні, уже й не видається раєм. Багато речей виявилися не

такими, як раніше казали. Та й весь «совок» тепер сприймається радше як сірий і безпросвітний.

Натомість в регіоні з'явилися лідери, які змогли добитися процвітання області уже в нових умовах. Звісно, це сталося зокрема й тому, що в Україні розвиватися легше, на відміну від Росії, яка намагається поставити все під жорсткий контроль. Тож окупація Донеччини знищила її шанси на майбутнє, призвела до повної трагедії краю, коли його мешканці вимушені були роз'їхатися по чужих землях, і зазнають там лише несправедливих нарікань на провину у війні.

Порівняльні характеристики
нарративів:
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ НАРАТИВ

«МАРІУПОЛЬСЬКИЙ» НАРАТИВ: ІДЕНТИЧНІСТЬ

СПЕЦИФІЧНІ МІСЦЕВІ СЛОВА, З ТУРЕЦЬКИМИ, РУМЕЙСЬКИМИ КОРЕНЯМИ ВИСТУПАЮТЬ НАЙЧАСТІШОЮ ПРИКМЕТОЮ ІДЕНТИЧНОСТІ І ВПІЗНАВАННЯ СУСІДІВ. МЕНШЕ УВАГИ ОТРИМУЮТЬ ТРАДИЦІЇ: ВОНИ СПЛИВАЮТЬ У КОНТЕКСТІ НЕМОЖЛИВОСТІ ЇХ ДОТРИМАТИСЯ В СУМНИХ ВИПАДКАХ, ЧЕРЕЗ РОЗДІЛЕНІСТЬ З РІДНИМИ

- СПЕЦИФІЧНА ГОВІРКА.

Своїх впізнають за певними місцевими словами: тремпель, жерделя (що відрізняється від абрикоса), для Маріуполя характерні й слова з румейськими коренями – при чому навіть люди, що народилися не в регіоні, за довге життя потроху починають звучати «місцево»: «Була абсолютно російськомовна бабуся, яка приїхала жити в Маріуполь з Уралу... але вона вживала місцеві маріупольські слова, наприклад, судака вона називала лише сула. І сула - це румейське слово». І саме місцева говірка повертає додому: «Ну когда начинают говорить по-донецки, сразу відчуваю запах отого мого двора... в Маріуполі».

- ТРАВМОВАНІ ВІЙНОЮ.

Багато кажуть про біль та сум. Згадують рідних, що загинули. Важко сприймають неможливість традиційних ритуалів: «Ясно, що росіяни це не будуть робити. Не всіх знайдено, не всіх ідентифіковано, не всіх поховано належним чином після блокади Маріуполя, а для нас це дуже важливо, як і для всіх українців. ...піти на кладовище, на гробки, це дуже важливо. Це втрачено». Але для ідентичності характерна можливість говорити про це разом, це спільна ситуація: «Ви спокійно навіть про такі стресові питання спілкуєтеся, тому що ви в контексті. Ви розумієте, і як це боляче, і ви розумієте, що, принаймні, відбувається».

- ДЕХТО ІДЕНТИФІКУЄ СЕБЕ «СКОРІШЕ РОСІЯНАМИ».

Самоідентифікація росіянами іноді навіть переважає регіональну, яка залишається при цьому демонстративною: «Донецкими они себя считают для понтов. Конечно, они русскими себя считают. Ну как донецкими? Кто такие вообще донецкие?». Частково це пов'язано й зі спільним радянським минулим: «Вони відчували зв'язки з радянським минулим, сучасним російським, сучасною російською політикою, і так і не змогли себе знайти в якихось нових умовах».

«МАРІУПОЛЬСЬКИЙ» НАРАТИВ: ІДЕНТИЧНІСТЬ

У МАРІУПОЛЬСЬКОМУ НАРАТИВІ ПРИ РОЗПОВІДІ ПРО ДЕЯКІ ПОБУТОВІ МОМЕНТИ ДУЖЕ ВІДЧУВАЄТЬСЯ ЕМОЦІЙНИЙ ЗВ'ЯЗОК З МІСТОМ: МОРЕ, КУЛІНАРІЯ. КАЖУТЬ І ПРО МЕДИТАТИВНІСТЬ, НЕКВАПЛИВІСТЬ ПОВЕДІНКИ, В ІНШИХ ЧАСТИНАХ ДОНЕЧЧИНИ ПРО ТАКЕ НЕ ЗГАДУЮТЬ

- ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ.

Відзначають, що хазяйновитість, ґрунтовність, відповідальність – притаманні, але, можливо, виникли під впливом українських традицій.

- НЕКВАПЛИВІСТЬ.

Медитативні, розсудливі, спокійні: «Маріупольці, коли приходять на море, вони не одразу лізуть в воду, вони знають, що море нікуди не піде, а вони типу якийсь час просто дивляться за горизонт і якось просто насолоджуються тим, що вони тут».

- ТРАДИЦІЇ.

Грецькі корені в кулінарії, поступове відродження традицій та ідентичності:

«Гарбузяний пиріг, шумуш... я вважав, що він міг би бути нарівні з піцою, якби він якось почав би... просуватися, наприклад, в стрітфуді або в ресторанах».

- ГРОМАДСЬКА АКТИВНІСТЬ.

Розповідають про екологічні протести в місті, протистояння великому бізнесу. Дивуються – адже до цього Маріуполь сприймався інертним: «І це було дуже-дуже неочікувано, тому що ми вважали... що ніхто тут ніколи протестувати не буде, але був величезний мітинг і, наскільки я пам'ятаю, активістам вдалося закрити найшкідливіше підприємство в місті».

- МЕНШ ВИРАЗНІ СИМВОЛИ, ПРИТАМАННІ І ІНШИМ НАРАТИВАМ.

Працьовитість підкреслюється в контексті роботи на заводах, втомі від неї, але загалом образ менш виражений, ніж в інших двох «великих» наративах. Тут уявляють «простого такого українського мужика, що от он з заводу, замучений, чорний, їде там в тому тролейбусі». Згадують також про маргінальність: «...а є такий же втомлений, ще й навалений...» Трапляються нарікання на «зеківську» культуру, яка зіпсувала багатьох земляків.

МАРІУПОЛЬСЬКИЙ НАРАТИВ: КОНФЛІКТ

СПЕРШУ МАРІУПОЛЬЦІ ДОВОДИЛИ РЕШТІ ДОНБАСУ СВОЮ ОКРЕМІШНІСТЬ (ГЕОГРАФІЧНО Й ЕКОНОМІЧНО), ЗГОДОМ САМА СПІЛЬНОТА РОЗКОЛОАСЯ ЧЕРЕЗ ПИТАННЯ СВІТОГЛЯДНОГО ВИБОРУ ТА (ЧАСТКОВО) ВИБОРУ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ

- ПРИАЗОВ'Я (НАДАЗОВ'Я) – ДОНБАС.

Дуже виражені, хоч і безконфліктні, протиставлення за ознакою географії та економіки субрегіонів, підкреслення відмінностей між «людьми моря» та «людьми степу/териконів», неочевидні для решти наративів: «Якщо кажуть «донецький», то більше... мається на увазі Донбас, тобто Донецький кам'яновугільний басейн, а Маріуполь – це все ж таки Приазов'я»; «індустрія, шахтарі і європейський капітал, який... серед дикого степу щось будував... це не зовсім історія Маріуполя».

- ПРИХИЛЬНИКИ УКРАЇНИ – ПРИХИЛЬНИКИ РОСІЇ.

Деякі респонденти пов'язують цю лінію розділення зі ступенем самореалізації: «Люди, що не дуже

змогли просунутися в 90-ті, 2000-ні, ті, напевне, [лишилися] на проросійських позиціях. Ті, хто зміг більш-менш просунутися, – ті, напевне, все ж таки українські». Або з різницею поколінь: «У людей літнього віку, які щасливу молодість прожили в Радянському Союзі, залишився радянський світогляд. І потім [закріпилося] позиціонування, що Росія – це гранд-держава». Не проговорюється зв'язок зі «стрижневим» вибором самих людей (як в україноцентричному наративі). Проте все ж таки помітний вектор саме до України (на відміну від коливань у «Деконструкції»).

- ТІ, ХТО ВИЇХАВ – ТІ, ХТО ПОВЕРНУВСЯ.

Вимушене перебування в окупованому Маріуполі не розділяє спільноту, як і вимушена еміграція.

Про поглиблення між ними прірви воліють не думати, як у решті наративів: надто ще свіжий у пам'яті 2022 рік. Проте у військових є упередження щодо чоловіків за кордоном (без поважної причини), а серед патріотів загалом – щодо людей, які повертаються і йдуть на колаборацію: «Мами... нас на колясках разом катали... обидві вчительки. І моя мама зараз працює в маріупольській школі, викладає онлайн. А мама старого друга повернулася в Маріуполь. Ну, повернулася і повернулася... Але те, що вона стала працювати вчителем, мене зачіпає»; «Хто за межами Маріуполя, і все ж таки в межах України – до них питань нема, вони ж теж працюють... але от до чоловіків за кордоном моє ставлення... негативне».

МАРІУПОЛЬСЬКИЙ НАРАТИВ: КОНФЛІКТ

СЕРЕД СПЕЦИФІЧНИХ ЛІНІЙ ПОДІЛУ – РЕТРОСПЕКТИВНІ СВАРКИ ДОВКОЛА СТАВЛЕННЯ ДО «АЗОВУ» ЯК СИМВОЛУ СПРОТИВУ КРАЮ. ТАКОЖ – КОНФЛІКТИ ЩОДО ОРЕНДИ ЖИТЛА НА ТЛІ БОЛІСНОЇ ФІЗИЧНОЇ ВТРАТИ ВЛАСНОГО БАГАТЬМА ЛЮДЬМИ

- «АЗОВ»: ТІ, ДЛЯ КОГО ВОНИ ПАТРІОТИ, – Й ТІ, ДЛЯ КОГО «НАЦИСТИ».

Під впливом упереджень і демонізації «Азову», серед мешканців краю відсутня єдність щодо захисників, які боронили Маріуполь з 2014 року: «Основні нарративи в Маріуполі були проти «Азову», і всі, хто казав щось проти «Азову», їх брали на роботу, і таке інше». Що досить було відчутно на тлі проблем з протидією пропагандистським впливам: «Проросійські або люди, які піддаються пропаганді... в нашому регіоні всі були в цій бульбашці до 14-го року, поки, слава Богу... українські війська з «Азову» змогли відкинути [окупантів]».

- «КВАРТИРНЕ ПИТАННЯ» ЯК КОНФЛІКТНИЙ ЧИННИК ДЛЯ ВПО.

Звучать скарги на неналежне забезпечення житлом вимушених переселенців, як і на спекулянтів, що наживаються на складних життєвих обставинах: «В країні просто величезна кількість порожніх квартир або житла, яке просто пропонується по дуже спекулятивних цінах».

- СХІД – ЗАХІД УКРАЇНИ.

Посилюють попередній конфлікт звичні обвинувачення мешканців Сходу в недостатньому патріотизмі, і через це – образа тих на колективних «галичан»: «Я не розумію критики з боку галичан [на кшталт запитань про те,] а чого не стало Франківської

народної республіки»; «Дуже багато образ на... [тих, хто] виїхав з відносно безпечного регіону в Європу на соціальні виплати. При тому здають свої хати за величезні гроші переселенцям».

- УКРАЇНСЬКОМОВНІ – РОСІЙСЬКОМОВНІ.

Маріупольці (на відміну від носіїв «Україноцентричного» нарративу) виправдовують російськомовних земляків статусом жертви: «Хтось вказує на російську мову в побуті, й починаються конфлікти, а людина вже травмована війною й росіянами, вона краще знає, ніж на Заході України, хто такий ворог».

«МАРІУПОЛЬСЬКИЙ» НАРАТИВ: МІФІЧНА ЧАСТИНА

«МАРІУПОЛЬЦІ» ВІДЗНАЧАЮТЬ ВПЛИВ ГРЕЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ ТА ДАВНІХ УКРАЇНСЬКИХ КОРЕНІВ ЧАСІВ КОЗАЧЧИНИ НА ІСТОРІЮ СВОГО КРАЮ, ЯКИЙ, У РОЗРІЗІ ЛОКАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ, НЕ ВВАЖАЮТЬ ЧАСТИНОЮ «ІНДУСТРІАЛЬНОГО ДОНБАСУ»

- ГРЕЦЬКІ КОРЕНІ.

Представники наративу більше згадують грецьких поселенців Приазов'я, аніж європейський індустріальний капітал: «Все ж таки, який не який грецький вплив». Підкреслюють різний історичний бекграунд Приазов'я й решти Донеччини.

- РАДЯНСЬКИЙ ЗАНЕПАД І УТИСКИ.

Одним з акцентів у згадках цього періоду є придушення грецького руху: «...у нас во времена Сталина в 30-х годах была такая кампания, борьба с... националистическим греческим подпольем». Відзначають скоріше примусове зросійщення українців, аніж фізичну заміну приїжджими росіянами: «У мене русифіковане прізвище, українське від початку, але у прадіда вже русифікували».

- РОСІЙСЬКИЙ ТИСК ЧАСІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ.

Носії наративу характеризують цей тиск скоріше як «м'яку силу»: «Після 91-го року вливалось бабло у пропаганду. Я сам коли в школі навчався, я це відчував. Я серйозно думав, що... Ющенко придурок там, вот у нас є свой президент там, і все таке інше. Ну, це було». Як і представники наративу деконструкції, помітно шкодують, що вторгнення РФ зруйнувало «цей момент ностальгії за оцим таким промисловим минулим».

- ВІДРОДЖЕННЯ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ.

Подібно до представників наративу «деконструкції» та на відміну від «україноцентристів», позитивно оцінюють період Незалежності, з 90-ми роками включно, в плані розвитку

ідентичності. Заперечують окремішність тогочасної Донеччини в цьому плані: «Тому що в 90-ті у нас конкретно в Маріуполі, Донецькій області не було проблем з українською мовою, з українською культурою, піснями, тому що це було досить поширено в Україні».

- УКРАЇНСЬКІ КОРЕНІ.

Визнають, що українці здавна жили в регіоні, поряд з греками та іншими етносами: «...міста закладалися або розвивалися під впливом іноземців, а до того це були абсолютно українські, козацькі села». Але, на відміну представників інших наративів, не приділяють цьому факту якогось сакрального значення: «...есть ещё другая точка зрения, что это украинцы первыми были. Ну, я думаю, это не важно спустя столько времени».

МАРІУПОЛЬСЬКИЙ НАРАТИВ: ВЗАЄМИНИ З УКРАЇНОЮ

УКРАЇНЦІ НЕ ДОПОМАГАЮТЬ МАРІУПОЛЬЦЯМ, ДОРІКАЮТЬ ЇМ РОСІЙСЬКОМОВНІСТЮ, АЛЕ ВОНИ НЕ ПЕРЕЖИЛИ ТОГО ЖАХУ 2022 РОКУ, ЯКИЙ ПЕРЕЖИЛИ ВИХІДЦІ З СУБРЕГІОНУ

- МАРІУПОЛЬЦІ НЕ ВІДРІЗНЯЮТЬСЯ ВІД РЕШТИ УКРАЇНЦІВ.

На відміну від україноцентричного наративу, не згадують спільну історію, але згадують спільні свята. Українці – всюди українці, нічого особливого в мариупольських українцях нема:

«Відмічались ті самі свята, під тими ж самими прапорами. Грався той самий гімн». Особливо мало відрізняються люди в селах: «Сільські регіони, ось всі ці села, там нема... різниці між ... українськими наративами в Запорізькій області, або в Дніпропетровській, і в Донецькій».

- ВПО ЛИШИЛИ НАПРИЗВОЛЯЩЕ.

Жорстока історія втечі з Маріуполя в 2022 році відрізняє цей наратив від інших: виїхали зі страшних умов, іноді взагалі без нічого, однак Україна для них нічого не робить: «А здесь как

поддерживают переселенцев?..

Никак!». Хоча вони самі організовуються і підтримують одне одного: «Громади створюють театральні вистави, видають книжки, рефлексують, пишуть публіцистику». Переселенці мають самі оплачувати житло, шукати роботу, адаптуватись: «Ще додаються якісь проблеми зі здоров'ям... у багатьох вже на третьому році війни».

- ДОНЕЧЧАН ВВАЖАЮТЬ ЗРАДНИКАМИ.

Українці не люблять «донецьких», пишаються, що вони україномовні: «вказують на російську мову в побуті... а людина вже травмована війною, росіянами, вона краще знає, ніж на Заході, хто такий ворог». В той же час самим донеччанам складно говорити українською постійно «З мамою, ну, чесно, їй 70 років, я з мамою розмовляю російською».

- БОРОТЬБА З РАДЯНСЬКОЮ СПАДЩИНОЮ.

Україна мало приділяла уваги подоланню російської пропаганди, люди не відчували, що країна тепер інша, лише стали інші гроші: «Были ли какие-то попытки со стороны Украины обрести контроль над информационным пространством Донецкой области? Нет».

- УКРАЇНА ПОТРІБНА ДОНБАСУ ДЛЯ ПРОЦВІТАННЯ РЕГІОНУ.

Україна сприймає Донбас як свою територію, і людей – як своїх людей, а Росія ж – як далекі і неважливі околиці: «якщо перепишуть кордони, не дай Бог... то миттєво і Крим, і Донбас перестануть бути потрібними. І там буде повна с..ка, повна, просто повна!»

«МАРІУПОЛЬСЬКИЙ» НАРАТИВ: ПІДСУМКИ

Маріуполь та його околиці дуже відрізняються від решти Донецької області. Його мешканці пов'язані, з одного боку, з морем, а з іншого, з важкою індустрією. Крім того, серед них дуже помітний грецький вплив, що проявляється і в мові, і в культурі, зокрема кулінарії.

Місто було побудоване на праці простих українських та грецьких «роботяг», яких радянська влада русифікувала, знищувала традиції, або й репресувала, як греків. Воно жило у важкому, але медитативному ритмі заводського повсякдення.

Коли Росія почала війну 2014 року, більшість притомних, самореалізованих маріупольців звернулася до чіткої проукраїнської позиції, хоча до того не надто цікавилася своєю Батьківщиною. Однак вистачило і маргінальних елементів або просто літніх людей, які підтримали «руській мір». Багато сварок також виникає щодо сприйняття «Азову» як тісно пов'язаного з містом підрозділу. Так чи інакше, коли «Азов» звільнив місто 2014 року, в ньому розпочалося нове життя. Почали проводитися фестивалі, почав

формуватися міський простір. Але ця короткочасна ідилія була зруйнована повномасштабним вторгненням, яке остаточно зруйнувало місто та знищило життя його мешканців.

Травма війни особливо гірка для маріупольців, яким довелося пережити моторошний виїзд з оточеного міста. Однак на цю травму решта українців звертає недостатню увагу, не дбаючи про ВПО, ще й вимагаючи спілкуватися українською.

Порівняльні характеристики
нарративів:
Периферійні нарративи

ПЕРИФЕРІЙНИЙ НАРАТИВ ПРИАЗОВСЬКИХ ГРЕКІВ: КОРОТКИЙ ВИКЛАД

НАРАТИВ ПІДКРЕСЛЮЄ АВТОХТОННИЙ ДЛЯ УКРАЇНИ СТАТУС УРУМІВ ТА РУМЕЇВ, І НАЙБІЛЬШЕ ПОТЕРПАЄ ВІД АСИМІЛЯЦІЇ

- ІДЕНТИЧНІСТЬ: ПРАЦЕЛЮБНІ, ПРИВ'ЯЗАНІ ДО ГРОМАДИ.

Ідентичність приазовських греків полягає у відмежуванні як від слов'янського населення Донбасу, так і від греків з Греції. Окрім того, є внутрішній поділ на грекомовних румеїв та тюркомовних урумів. Однак ці дві групи почувалися спільними: *«Ми завжди один до одного в села ходили на свята, бо танці і кухня в нас одні і ті самі».*

Основою їхньої ідентичності є прив'язка до місцевих громад, часто вже зруйнованих: *«Таке уявлення про родину – це не тільки мама, тато і діти, це і рідні, двоюрідні... хочуть відчуття такої родинності зберігати, щоб залишитися в цих селах. І не порушувати тяглість традиції».*

В сільських громадах були важливі

традиції: *«краще брати шлюб саме з сіл, які близько. Зумовлено це тим, що намагалася зберегти багатство у себе в громаді».*

Серед відмінних рис називають таку: *«Добрі господарі, якщо це мова йде про село, та гарні робітники, якщо це про місто. А не ледащо».*

- КОНФЛІКТ: АСИМІЛЯЦІЯ.

Носії грецького наративу не наголошують на особливих конфліктах між членами спільноти або за її межами, але підкреслюють втрату ідентичності через асиміляцію, особливо у тих, хто залишив сільські громади, або опинився на окупованих територіях: *«Вони, залишаючись там, у Росії, будуть з часом все більше піддаватися асиміляції росіянами, а [ті, хто виїхав до Греції] – греками».*

- МІФІЧНА ЧАСТИНА: НИЗКА ТРАГЕДІЙ, ЩО ВЕДУТЬ ДО АСИМІЛЯЦІЇ.

У надазовських греків є цілісний національний наратив, прив'язаний до території. Етногенез базується на різних народах Криму: *«Це могли бути етнічні греки, і готи, і алани, і тюрки різних народностей».* Походження цієї спільноти з Криму дає підстави наголошувати, що вона є корінною: *«Це є автохтонне населення України, вони виникли як такі тут – уруми і румеї».* Вважається, що вони генетично мало відрізняються від кримських татар, чия нація утворилася з тих самих складників: *«Просто ті, хто приходив у іслам, вони визнавали себе вже кримськими татарами».*

ПЕРИФЕРІЙНИЙ НАРАТИВ ПРИАЗОВСЬКИХ ГРЕКІВ: КОРОТКИЙ ВИКЛАД

ІСТОРІЯ УРУМІВ ТА РУМЕЇВ – ЦЕ НИЗКА ТРАГЕДІЙ, ПОЧИНАЮЧИ ВІД ПРИМУСОВОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ, І ДО НИНІШНЬОЇ СУТТЄВОЇ ВТРАТИ ІДЕНТИЧНОСТІ

- МІФІЧНА ЧАСТИНА (ПРОДОВЖЕННЯ).

Згодом, за царських часів, їх було переселено до Приазов'я: «Раніше, за російської імперії та за Радянського Союзу, вважалося, що (греків) врятували з під татарського іґа, зараз це вже переглянули вчені... і превалює точка зору, що це було насильницьке переселення, навіть іноді порівнюють з депортацією». Респонденти згадують, що їхніх пращурів заселяли на місце виселених козацьких поселень. Асиміляція була політикою росіян і в імперські, і в радянські часи, зокрема завдяки православ'ю, яке і стало приводом для переселення: «В часи митрополита Ігнатія, який привів нас у Приазов'я, вважалося, що росіяни – люди тієї ж релігії, і ми набагато ближче до них. Але це було не так. Культурно ми не були ближче». За часів СРСР

додалися репресії: «Дуже багато шкоди завдала колективізація і так звана грецька операція 37 року», а також позбавлення прав: «Якщо ти був записаний греком, ти мав менше можливостей для освіти, кар'єри... тому багато людей намагалися зросійшити або з українізувати свої прізвища». Однак навіть за таких умов вдавалося зберігати свої традиції: «Старогнатівка відома школою вільної національної боротьби куреш, дуже багато відомих спортсменів, дуже багато імен, ще з часів СРСР, а потім і України».

- ВЗАЄМИНИ З УКРАЇНОЮ: ЛИШЕ ВОНА МОЖЕ ВБЕРЕГТИ КУЛЬТУРУ ПРИАЗОВЦІВ ВІД ЗНИЩЕННЯ.

Респонденти наголошують, що уруми та румеї, як і їхня культура, – невід'ємні частини України: «Спадщина, мова, кухня – це частина

української культури». Підкреслюється, що в часи незалежності була помітна інтеграція приазовських греків в українську політику, економіку тощо: «Ми завжди хотіли знайомити зі своєю культурою і українців Донецької області, і, наприклад, у Києві розповісти про себе, чи поїхати до Львова». Наголошується, що росіяни навмисно намагаються знайти людей з місцевих громад, які на камеру скажуть, що їх підтримують, але не можна всіх приазовських греків вважати проросійськими: «Повинна вестись активна пропаганда, що це все наші люди на нашій території, щоб люди на окупованих територіях не відчували, що про них забули». Загалом, саме в умовах України, а не Росії, на думку респондентів, можна краще зберегти культуру цього народу.

ПЕРИФЕРІЙНИЙ НАРАТИВ ПІВНІЧНОЇ ДОНЕЧЧИНИ: КОРОТКИЙ ВИКЛАД

ЦЕ ІСТОРІЯ ПРО КОЛИСЬ СЛАВНИЙ КОЗАЦЬКИЙ КРАЙ, ЯКИЙ ЗРОБИВ БАГАТО ПОМИЛОК, І ТЕПЕР МУСИТЬ ЇХ СПОКУТУВАТИ

- ІДЕНТИЧНІСТЬ: УКРАЇНСЬКІ АВТОХТОНІ ДОНЕЦЬКОГО КРАЮ.

Згідно з цим наративом, підкреслюється давність походження міст Північної Донеччини: «Ми, бахмутяни, - це корінні. Ми як індіанці, розумієте? Я не донеччанин, я не донбасівець, я бахмутянин».

При тому підкреслюється українське коріння мешканців цього краю, які потім зазнали зросійщення: «Я вважаю, що мало, але я іду цим шляхом, я хочу бути українцем».

- КОНФЛІКТ: ДОНБАС – ПІВНІЧНА ДОНЕЧЧИНА.

На думку носіїв цього наративу, північна Донеччина потерпає, що її підпорядкував національно несвідомий Донбас та його структури: «Продавали місто... оцим падлюкам регіоналам... Рекорд нашого Бахмуту:

десь 70 тисяч мешканців було до 14-го року. (Із них) 12 000 членів партії регіонів». І місцеві громадяни не стали цьому опиратися: «Освіта, культура, (але все одно) вони голосували, бо 100 доларів дадуть, а інше не має значення».

- МІФІЧНА ЧАСТИНА: ЗРОСІЙЩЕННЯ КОЗАЦЬКОГО КРАЮ.

Територія Північної Донеччини 500 років тому стала перетином тюркських племен і козацтва: «Це от реальна та низова Україна, розумієте, частка земель запорізьких». Важливим є наголос на тому, що багато українських діячів походять саме з цього краю: «У нас не просто був, а викладав Григорій Савич Сковорода... Це Сосюра, це Олекса Тихий, який жив у Бахмуті... це соратник Стуса, відома фігура колосальна, правозахисник. Це

Сергій Кримський, філософ. Він у нас народився... Була українська повстанська армія, ОУН була на Донбасі!» При цьому з розвалом СРСР російський тиск не зник, а з'єднався з владою місцевого криміналу: «Люди абсолютно антиукраїнські були і в освіті, і в культурі... їм головне було, щоби на виборах отримати 120% за Партію регіонів... А почесні громадяни міста Бахмута – хто? Йосиф Кобзон».

- ВЗАЄМИНИ З УКРАЇНОЮ: ПРОВИНА ЗА ВІЙНУ.

Як органічна частка України, українці Донеччини мають спокутувати свої помилки перед Батьківщиною: «ми всі винні, мешканці цього краю, що ми допустили, що зараз кров лється. І треба, як каяття, я от приїхав сюди на Західну Україну, відразу пішов у волонтерський центр допомоги ЗСУ».

СУПУТНІ ІСТОРІЇ

(спільно для всіх версій
національного наративу)

ОБРАЗ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

ІНДУСТРІАЛЬНЕ ПОЄДНУЄТЬСЯ З ПРИРОДНИМ, І ДОПОВНЮЄТЬСЯ КУЛЬТУРНИМИ ЗДОБУТКАМИ РІЗНИХ НАРОДІВ, ЩО ПОСЕЛЯЛИСЯ В ОБЛАСТІ

- ПРИРОДА.

Цей образ найпоширеніший у всіх наративах, окрім «Деконструкції». Але образи називаються різні, залежно від місця проживання: степ, море, зелене місто. Так, маріупольці підкреслюють надбережні краєвиди: «Поєднання індустриального, степового, морського». Північ Донеччини акцентує на різноманітності ландшафтів: «Я живу в Донецькій області, в найкращій її частині, є там ліси, степи, поля, річки, озеро». Також на Півночі помітні міські пейзажі, особливо в Бахмуті: «Кажуть, що у нас найкраще місто в світі. Зелене». В центральній частині зустрічаються несподівані описи: «Надзвичайна якась така урбаністична природа... вона має такі рублені лінії, якісь можливо грубі». Також трапляється наголос на складній

екологічній ситуації: «Сухе повітря, трішки брудне, звісно, де хочеться чхати частіше, ніж, наприклад, у Києві».

- ШАХТАРСЬКИЙ КРАЙ.

Найбільше про це згадували носії наративу «Деконструкції», називаючи серед візуальних образів терикони та рефлексуючи про День шахтаря: «Так, я поздоровляю всіх з Днем шахтаря, бо у нас багато шахт». Але і носії україноцентричного наративу теж про це говорять в художньому стилі: «Терикони і соняшники. Це така дуже традиційна Донеччина», або в науковому: «Індустриальні ландшафти, великі і невеликі міста з заводами, шахтами і стереотипним міфологізованим образом робітника».

- ІНДУСТРІАЛЬНИЙ КРАЙ.

У нешахтарських регіонах частіше описують важку промисловість: «Це

круто, коли з Донецька їде сире вугілля, з Кривого Рогу їде сира руда, а у нас робили майже повний цикл», «майже для всіх [маріупольців] сонце встає саме з заводу». Також згадують міф про те, що «Донбас годував усю Україну».

- БАГАТОКУЛЬТУРНІСТЬ.

У всіх наративах наголошують на тому, що в Донбасі сплелися представники різних націй, і ставилися одне до одного толерантно: «Донеччина вмістила багато культур. І із цього вона не стала бідніша, а навпаки, я думаю». Лише для декого ця багатокультурність означає брак української основи: «Нема корінних традицій. В нас село і не село було. То був совхоз, советське хозяйство. Це лего-набор. Там було все. І грузини, і осетини, і українці, і росіяни».

ОБРАЗ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

РОЗКВІТ ДОНЕЦЬКА В 2012 «ЗА ПРОЄКТОМ АХМЕТОВА» ТА РОЗКВІТ ВІЛЬНИХ ТЕРИТОРІЙ ПІСЛЯ 2014 РОКУ ЗА ПРИНЦИПОМ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ПОЄДНУЮТЬСЯ З ВІДЧУТТЯМ РОЗРУХИ ТА БІДНОСТІ

- ФУТБОЛ І «ДОНБАС АРЕНА».

Особливо помітна футбольна тема у наративі «Деконструкції», часто це перший образ, який вони називають: «Це Шахтар, це футбольна столиця України». Часом згадували і особу Р.Ахметова як власника цього стадіону, а також українських музикантів, як-от «Океан Ельзи», які давали там концерти. Він разом з аеропортом імені Прокоф'єва став символом розквіту Донецька, що на думку частини респондентів припав на 2012 рік.

- «ДОБРІЙ ШУБІН».

З міфічним персонажем обізнані навіть за межами шахтарського регіону, але особливо в Донецьку. «Шубін – це домовий шахтний, якого шахтарі мали попросити, щоб була безпека».

- ОСОБЛИВОСТІ МАЛЕНЬКИХ МІСТ.

Респонденти підкреслюють, що у кожного міста була своя система символів, скажімо, в Донецьку – це троянди і пальма Мерцалова, в Макіївці – джерельце, а у Святогірську – Лавра: «на Донеччині більше святкують День міста, для них це більше, ніж якийсь День області».

- ЗДОБУТКИ ВІЛЬНИХ ТЕРИТОРІЙ ПІСЛЯ 2014 РОКУ.

Як маріупольці, так і мешканці Півночі Донеччини підкреслюють, що після початку війни на Донбасі Україна змінила вигляд індустріальних міст: «Особенно за последние 5-6 лет, когда прошла децентрализация, город расцвёл, это просто капец как хорошо нам жилось при Украине». Також згадується нова генерація молоді.

- АЛЕ І ДЕІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ ТА БІДНІСТЬ.

Разом з урбаністичними здобутками згадують і занепад промисловості, і також – особливо після початку війни: «Це, перш за все, війна і розруха», але і до того: «В мене це лише погані асоціації, бо я не мала жодних перспектив, це була біднота».

- ІНШІ СИМВОЛИ.

Рідше, але все ж таки згадують як символи краю корупцію і клановість, його аграрні традиції, відомих діячів культури Донеччини (В.Стус, С.Прокоф'єв, В.Некрасов) та культурні події, які там проводилися. Згадують про чебуреки як складові образу назовського краю, і бутильок з самогоном, який традиційно розпивали після зміни.

ІСТОРІЯ ДОНЕЧЧИНИ 2014-2025 РОКІВ

ВІЙНА, ЩО ПОЧАЛАСЯ 2014 РОКУ, ПРИСКОРИЛА ДЕГРАДАЦІЮ ОКУПОВАНИХ РЕГІОНІВ, АЛЕ НЕОКУПОВАНИМ ДАЛА ШАНС НА РОЗВИТОК І УКРАЇНІЗАЦІЮ, ЯКИЙ БУЛО ЗНИЩЕНО ПІСЛЯ 2022 РОКУ

- **ДЕГРАДАЦІЯ ОБЛАСТІ.**

Мешканці давно окупованих регіонів говорять про деградацію Донецька та інших міст: «Росія – це крок назад, це розруха, розвал, ситуація навіть з водою. Нещодавно мені попався жарт, якщо зі слова Донецьк прибрати м'який знак, то разом з цим зникає і вода». Що ж до Півночі Донеччини та Маріуполя, то тут великі руйнування почалися тільки 2022 року, але набагато тотальніші: «А теперь моего города нет. Туда пришёл русский мир, и там просто камня на камне не оставили».

- **ЄДНАННЯ ДОНЕЧЧАН.**

Мешканці неокупованих до 2022 року частин Донеччини, на думку більшості респондентів, зазнали надзвичайної самоорганізації: «Ми просто бачимо,

як підлітки, які провели от якісь там 16-17 років в Маріуполі перед вторгненням, і виїхали, починають якийсь активізм, починають волонтерити, і ми одразу впізнаємо, що вони з Маріуполя». Єдналися вихідці з Донеччини вже і на нових землях: «14-й згуртував тих, хто виїхав. От, таке донецьке... земляцтво виникло в багатьох містах України». При цьому часто всі ці об'єднання відбувалися на патріотичній основі: «Для мене була великим несподіваним відкриттям та кількість людей, які в 14-му році і в 22-му... відчули себе українцями».

- **УКРАЇНІЗАЦІЯ РЕГІОНУ.**

Відчуття себе українцями переростає і в мовно-культурну площину: «Русские пришли нас освободят, ну, типа защищать русскоговорящих, и многие

эти же самые мы русскоговорящие перешли на украинскую мову». Також донеччани отримали досвід проживання в інших регіонах, взаємодії з їх мешканцями: «Люди, які повернуться вже на Донеччину... вони вже будуть стовідсотково іншими. Люди, які вже отримали допомогу. Отримали можливість відкрити очі, хто дійсно є ворог. А у багатьох, це 100%, хтось загинув. То вже Донеччина на людському рівні інтегрована [в Україну]». Все це закономірно вилилося у підтримку армії: «Дуже багато жителів області взяли зброю і пішли воювати... начали більше допомагати волонтери військовим... порівняно з 14-м, дуже-дуже, в рази змінилася ця допомога».

ІСТОРІЯ ДОНЕЧЧИНИ 2014-2025 РОКІВ

У ДОНЕЧЧАН Є ДІАМЕТРАЛЬНО РІЗНІ ОЦІНКИ СТАВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ДО ВПО. АЛЕ ОЦІНКА РОСІЙСЬКОГО ВПЛИВУ ОДНОЗНАЧНО НЕГАТИВНА

- ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ.

На окупованих територіях ситуація протилежна: там російська пропаганда не обмежена майже нічим: «Діти [на окупованих територіях] вже мабуть також втрачені, тому що вони 10 років перебувають у школі, де з них формують не українців, а навіть антиукраїнців». А тим більше потужним є цей вплив на літніх людей.

- ДЕРЖАВА ПОКИНУЛА ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ.

В усіх наративах помітним є нарікання на владу, яка не дбає належним чином про людей, що залишили оселі через війну: «Ми чекаємо, якісь череді, якісь невеличкі гроші за зруйновані наші домівки, і ми розуміємо, що ми нашому государству не потрібні. Це

нас об'єднує». Це впливає не лише на якість життя, а й на його ефективність: «Маріупольці... не мають можливостей себе реалізувати, тому що... допомога була неналежна». Є нарікання також на простих громадян: «Донеччанам могли в Києві не здавати квартиру... [хоча] ці люди є подарунком для будь-якої громади. Вони переважно створюють і робочі місця нові».

- АЛЕ З ІНШОГО БОКУ - ДОПОМОГЛА.

Серед носіїв «україноцентричного» наративу є й протилежна думка: про те, що Україна допомогла ВПО: «Війна показала, що українці дуже людяні... Те, як відбувалося гуртування суспільства для допомоги вимушеним переселенцям».

- УТИСКИ І СТРАХ НА ТОТ.

А от щодо тимчасово окупованих територій – оцінка у всіх однозначна: «Я заходжу на Telegram-канали час від часу свого рідного міста [окупованого]. Вони бояться повісток... Там, де зупиняються російські військові, і якщо ще й чеченці, то це розкидання грішми, це бійки в місті, це підйом цін. Це страх, що українська армія ударить по точкам дислокації, а вони дислокуються десь у житлових кварталах».

ІСТОРІЯ ДОНЕЧЧИНИ 2014-2025 РОКІВ

ЖИТИ В ОКУПАЦІЇ ПОГАНО, А ЖИТИ ЗА МЕЖАМИ ОБЛАСТІ – ЦЕ АСИМІЛЯЦІЯ

- **ВИМУШЕНЕ ЖИТТЯ В ОКУПАЦІЇ.**

Респонденти не завжди обвинувачують земляків, які лишилися в окупації: «Ті, хто залишився... я їх вважаю у більшості заручниками. Ми розуміємо, що мільйони людей виїхати не можуть. Все одно хтось залишається. В когось там підприємство, в когось батьки, маленькі діти». **В цих умовах до окупованих міст повертається життя,**

як-от до Донецька: «Я там був ще до повномасштабки, 19-го року, звісно, місто трошки... оживилося, поверталось багато людей, навіть були затори на дорогах». **Але часто повернення життя лише «фасадне», як-от у Маріуполі:** «Живут себе и живут. Ну, они же получают две пенсии... говорят всё время, что город отстраивается. Ну, на самом деле, делаются только фасадные части домов».

- **АСИМІЛЯЦІЯ ДОНЕЧЧАН.**

Попри те, що окремі респонденти описують формування спільнот ВПО в українських містах, помітними є й згадки про асиміляцію: «Вони роз'їхались фактично по всій Україні, і вони не концентруються... Тому будемо просто асимілюватися до київської культури».

ОБРАЗ МАЙБУТНЬОГО ДОНЕЧЧИНИ

ХОЧА ПОВЕРНЕННЯ ВСІЄЇ ДОНЕЧЧИНИ В УКРАЇНУ ОЧІКУЄТЬСЯ МАЙЖЕ БЕЗЗАПЕРЕЧНО, СЦЕНАРІЇ ПОДАЛЬШОГО МАЙБУТНЬОГО МАЙЖЕ ПОРІВНУ ПОДІЛЕНІ МІЖ ОПТИМІЗМОМ І ПЕСИМІЗМОМ

- **ДОНЕЧЧИНА ПОВЕРНЕТЬСЯ В УКРАЇНУ.**

На цьому наголошує більшість носіїв усіх наративів, як і на тому, що ми маємо повернути своє, і на тому, що самі мешканці окупованих територій не мають вибору: «Немає в Росії в них майбутнього. І вони скоро в цьому переконаються».

- **БУДЕ ЗАНЕПАД.**

Цю думку дещо частіше можна почути у носіїв наративу «Деконструкції»: «Мы, люди разрушенных городов, которые просто в руинах, да, мы в свою прошлую жизнь не вернёмся». Навіть нинішні мешканці окупованих земель там не зможуть жити: «Чи люди будуть гинути внаслідок воєнних дій, чи просто внаслідок епідемії, відсутності якісного харчування, медикаментів, можливості отримати медичну допомогу і так далі. Просто буде відбуватися поступова

депопуляція». Підприємці додають, що вкладати кошти в цей регіон уже не буде сенсу, а екологічні активісти – що невдовзі природа відвоює у індустрії все втрачене.

- **ЕКОНОМІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ І ЄВРОПЕЙСЬКА ВІДБУДОВА.**

Найчастіше цю картинку малюють представники влади та громадськості: «Це буде дуже гучно сказано, але це буде така українська силіконова долина». Наголошують на неефективності старої моделі економіки: «Донбас вже ніколи не буде вугільним регіоном. Там закрилися всі шахти на окупованих територіях. Вони були нерентабельними, напевно, з кінця 80-х». Є надії на те, що західна допомога сприятиме відбудові: «Коли знайде Україна... знайде Європа і світ цивілізований, вони будуть допомагати,

я впевнена в цьому». Окремі підприємці також оптимістичні: «я думаю, багато хто хотів би займатися відбудовою, тому що гроші, я так розумію, спільнота світова нам виділить на це. І тоді тут буде дуже шумно. Тут буде і техніка, тут будуть і люди, іноземці, і вся увага світу буде прикована до цього краю».

- **ВІДНОВЛЕННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ.**

Цю фразу використовують різні респонденти, маючи на увазі дещо відмінні поняття: покарання колаборантів, фільтрація, стягнення репарацій з Росії: «Відновлення Донеччини повинно бути за кошти саме агресора... як колись німці будували дома і заводи в Україні». Також наголошують на світоглядній трансформації тих, хто зараз живе в окупації, і не був колаборантом.

ОБРАЗ МАЙБУТНЬОГО ДОНЕЧЧИНИ

БАГАТО ПРОГНОЗІВ ЗАВ'ЯЗАНІ НА ТОМУ, ЯК ПОВЕРНУТИ ЛЮДЕЙ І ЗНАЙТИ З НИМИ ПОРОЗУМІННЯ, І ЩО БУДЕ, ЯКЩО ЦЬОГО НЕ СТАНЕТЬСЯ

- ПОШУК ПОРОЗУМІННЯ.

Можна почути, що запорукою миру буде подолання ліній розділення. Дехто акцентує на протиставленні тих, хто виїхав, і хто залишився в окупації: «Без побудови якихось нових прагматичних зв'язків... через спільний досвід, на низовому рівні все це подолати неможливо». Інші – на відмінностях між Донецчиною та рештою України: «Треба розуміти, що реінтеграція – це не якийсь фокус, який раз зробили, і всім стало добре. Це досить важка праця, яка розтягнеться на багато років». При цьому порозуміння не відкидає справедливості: «Ми відповідальні навіть за тих «неправильних» українців, які в нас є. І нам належить суд над ними. І нам належить вести їх за руку, це важкий тягар державної нації».

- ПОЧАТИ ТРЕБА З СОЦЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.

Для того, щоб повернутися, ВПО та переселенці мають розуміти, що на них чекає: «Щоб Україна якось забезпечила такі умови, щоб люди хотіли повертатися».

- ПРОДОВЖИТИ – КУЛЬТУРНОЮ ПОЛІТИКОЮ.

Помітним є також меседж про роботу з окупованими землями: «Наша задача – підтримувати в цих людях зв'язок, приналежність, пам'ять, бажання щось робити, наближаючи деокупацію». Але цей процес має відбуватися не лише на державному рівні: «Ми повинні вбити рашистів, розумієте? І головне – вбити рашистів в собі».

- ДОВГА ОКУПАЦІЯ АБО Ж ВТРАТА ДОНЕЧЧИНИ.

Крайній песимізм висловлюють переважно окремі представники

«україноцентричного» наративу: «Є люди, які просто фізично не доживуть до... повернення до рідного краю». Однак навіть у разі повної втрати регіону він не процвітатиме: «Росії не потрібен Донбас як індустриальний регіон: це буферна зона... такий довічний плацдарм, місце, куди з'їжджається весь непотріб, щоб померти».

- ДЕПОПУЛЯЦІЯ.

Відчутні песимістичні настрої про нереальність повернення населення на Донецчину: «Хтось буде приїжджати, щоб подивитися, попрощатися з минулим, і поїде знову кудись». До того ж, є проблеми зі зміною населення там за часів окупації, коли значна частина місцевих мешканців – з Росії. І з тим, що частина громадян просто поїде до Росії.

ОБРАЗ МАЙБУТНЬОГО ДОНЕЧЧИНИ

ТАКОЖ У МАЙБУТНЬОМУ СЛІД ВРАХОВУВАТИ, ЩО ЗА ЖОДНОГО СЦЕНАРІЮ РОСІЯ НІКУДИ НЕ ДІНЕТЬСЯ

- ФРОНТИР.

Звучать думки про те, що ця зона, навіть без інвестицій чи повернення населення, залишиться важливою для військових: *«Дуже мілітаризована зона з урахуванням того, хто наш сусід, і що там імперія поки що не помирає».*

- ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРИ І ВИЗНАННЯ КОРИННИХ НАРОДІВ.

У периферійному наративі надазовських греків є чітке очікування, що їхню культуру буде визнано та захищено, що на рівні держави до них будуть ставитися не як до греків, а як до урумів та румеїв. Але при цьому немає чіткого бачення зв'язку цього процесу з деокупацією.

- ПОШИРЕНІСТЬ НАРАТИВІВ ЗАЛЕЖИТЬ ВІД ГЕОГРАФІЇ ТА ФАХУ.

«Маріупольський наратив» трапляється лише у мешканців відповідного міста, а «Наратив надазовських греків» – у суміжних з ним селах. «Наратив автохтонів Північної Донеччини» вдалося локалізувати в Бахмуті. Два інших наративи – «Україноцентричний» та «Деконструкція» – відносно універсальніші, і трапляються на всій території Донеччини, але «Деконструкції» відносно більше в шахтарській частині області і особливо в самому Донецьку. Окрім того, існують професії, які «схиляють» до «Україноцентричного» наративу: журналісти, громадські діячі, митці, і особливо представники влади, які не мали шансів не дізнатися про українське минуле області.

- ДОНЕЦЬКИЙ НАРАТИВ РЕСПОНДЕНТА ПЕРЕВАЖНО НЕ ЗАЛЕЖИТЬ ВІД НАЦІОНАЛЬНОГО НАРАТИВУ.

Ми не визначали цілеспрямовано національні наративи, які поділяє кожен респондент (див. слайд 3), але за розширеними відповідями багатьох із них можна це орієнтовно визначити. І на такій основі бачимо, що носій будь-якого з донецьких регіональних наративів може бути носієм будь-якого з національних наративів. Виняток – національний наратив «Боротьби за українську культуру», який можна зустріти лише серед носіїв «Україноцентричного» донецького наративу.

- ПОПРИ ЦІЛІСНІСТЬ НАРАТИВІВ В МЕЖАХ ОСНОВНИХ ПИТАНЬ, НЕМАЄ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ У ВІДПОВІДЯХ НА НЕОСНОВНІ.

Оповіді всіх носіїв будь-якого з донецьких регіональних наративів про

ідентичність, конфлікт, історичні міфи та взаємини з українцями досить схожі. Але оповіді про образ Донеччини, про події 2014-2025 років, і особливо про майбутнє краю дуже відрізняються в рамках кожного наративу. Можливо, ці відмінності пояснюються саме тим, до якого національного наративу належать респонденти. А Образ Донеччини також залежить від субрегіону.

- ВСІ НАРАТИВИ ДОНЕЧЧИНИ – ПРО МИНУЛЕ.

Серед національних наративів України два присвячені минулому, а один («Громадянського єднання») – сучасному. А от всі без винятку наративи про Донеччину обернені в минуле. Імовірно, це пояснюється воєнним занепадом, який не дає чітких надій на те, що у області є майбутнє, чи навіть теперішнє.

- **ОДИН ІЗ ОСНОВНИХ НАРАТИВІВ ДОНЕЧЧИНИ БАЗУЄТЬСЯ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ НАРАТИВІ. ДВА ІНШИХ МАЮТЬ СКЛАДНІШЕ ПОХОДЖЕННЯ.**

«Україноцентричний наратив» по суті адаптує до місцевих реалій базову міфологію всіх версій українського національного наративу. Наратив «Деконструкції» ж базується на запереченні радянського міфу про Донбас, і лише частково запозичує тези з національного наративу.

«Маріупольський» є дуже еклектичним, поєднуючи і радянський, і національний наратив надазовських греків, і так само риси українського національного наративу.

- **ДВА ДОНЕЦЬКИХ НАРАТИВИ МІСТЯТЬ, КОЖЕН, ПО ДВА МІФИ ПРО «ЗОЛОТУ ДОБУ», АЛЕ ВСІ РІЗНІ.**

В «Україноцентричному наративі» згадується «золота доба»

європейського капіталу та період, коли Україна після 2014 року звернула увагу на цей регіон. В «Деконструкції» це період радянського процвітання (який для носіїв наративу виявився фейковою «золотою добою») та період від 2000 до 2013 року, коли регіон мав особливе становище в Україні.

- **ГОЛОВНИЙ ВОРОГ У ВСІХ НАРАТИВАХ – РОСІЯНИ.**

В різних наративах є різне ставлення до земляків, що стали жертвами пропаганди. Але ставлення до росіян та їхнього імперського впливу – однаково виразно негативне.

- **ПЕРИФЕРІЙНІ НАРАТИВИ МАЮТЬ ВІДЧУТНИЙ ВПЛИВ НА ОСНОВНІ.**

Елементи «Наративу Півночі Донеччини», такі, як відсилку до козацької історії тих країв, констатацію їх відмінності від «шахтарського краю», можна побачити у відповідях багатьох респондентів з Бахмута, Часового Яру,

Краматорська, Слов'янська. А елементи «Наративу надазовських греків» трапляються у відповідях маріупольців: багато хто згадує грецьке коріння, мову, культуру, репресії проти греків.

- **НАРАТИВИ РІЗНЯТЬСЯ ОПИСУВАННЯМ РІВНЕМ УНІКАЛЬНОСТІ ДОНЕЧЧИНИ.**

«Україноцентричний» та «Маріупольський» наративи не вважають мешканців свого регіону надто відмінними від мешканців інших, щонайменше східних, регіонів України. В «Деконструкції» ж їм приписуються певні унікальні властивості.

- **В НИХ РІЗНІ ВИНУВАТЦІ КОНФЛІКТІВ.**

Два із трьох основних наративів обвинувачують мешканців області в співпраці з росіянами, і лише в «Деконструкції» винуваті не донеччани, а російська пропаганда, а також пасивна українська влада.

10 МОЖЛИВИХ ТОЧОК ОБ'ЄДНАННЯ НАРАТИВІВ

1. Росія визнається головним ворогом усіх мешканців Донецчини, і причиною їхніх бід.
2. Праця і відповідальність за слова – основа єднання мешканців області.
3. Українську мову треба популяризувати, бажано лагідно.
4. Українці і держава мають бути уважнішими до ВПО.
5. Донецький регіон – історично український.
6. За межами України у Донецчини немає майбутнього.
7. Травма війни найсильніше об'єднує мешканців області, дає їм порозуміння.
8. Донецчина – це Європа: і за критерієм минулого, і за візіями майбутнього.
9. Повертатися до старої Донецчини не можна.
10. Волонтерство, зокрема допомога ЗСУ і ВПО, – це ознака найкращих представників області.